

УНИВЕРЗИТЕТ У НИШУ

ПРАВНИ ФАКУЛТЕТ

**Положај служби безбедности према
законодавству СФРЈ**

(Мастер рад)

Ментор: Проф. др Милош Прица

Студент: Анђела Димитријевић

Број индекса: М005/22-УП

Мај 2023. године

САДРЖАЈ

I УВОД	3
II ПОЈАМ СЛУЖБИ БЕЗБЕДНОСТИ.....	5
III ПОЛОЖАЈ СЛУЖБИ БЕЗБЕДНОСТИ У СФРЈ	6
IV ОДЕЉЕЊЕ ЗА ЗАШТИТУ НАРОДА (ОЗНА)	7
V СЛУЖБЕ БЕЗБЕДНОСТИ У ПЕРИОДУ ОД 1945-1992. ГОДИНЕ.....	11
5.1. Управа државне безбедности (УДБ-а).....	14
5.1.1. Брионски споразум	17
5.2. Служба државне безбедности (СДБ).....	18
5.3. Kontraобавештајна служба Југословенске Армије (КОС)	20
VII КОНТРОЛА СЛУЖБИ БЕЗБЕДНОСТИ	26
7.1. Комисија за контролу службе безбедности.....	26
VIII ПОЛОЖАЈ СЛУЖБИ БЕЗБЕДНОСТИ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ.....	27
8.1. Безбедносно-информативна агенција (БИА)	29
8.1.1. Организациона структура Безбедносно-информативне агенције	31
8.1.2. Делатност Безбедносно-информативне агенције.....	32
IX НАДЗОР НАД РАДОМ СЛУЖБЕ БЕЗБЕДНОСТИ.....	34
X УРЕЂЕЊЕ РАДА СЛУЖБИ НАЦИОНАЛНЕ БЕЗБЕДНОСТИ	36
10.1. Савета за националну безбедност	36
10.2. Биро за координацију	37
XI ОВЛАШЋЕЊА БЕЗБЕДНОСНО-ИНФОРМАТИВНЕ АГЕНЦИЈЕ	38
11.1. Овлашћења на безбедносно-информативне агенције на основу закона о полицији.....	38
11.2. Овлашћења на безбедносно-информативне агенције на основу Закона о кривичном поступку (ЗКП)	39
XII ВОЈНОБЕЗБЕДНОСНА АГЕНЦИЈА (ВБА)	39
XIII ВОЈНООБАВЕШТАЈНА АГЕНЦИЈА (ВОА)	42

XIV ПАРАЛЕЛА ИЗМЕЂУ СЛУЖБИ БЕЗБЕДНОСТИ СФРЈ И ДАНАС.....	43
XV УПОРЕДНО САГЛЕДАВАЊЕ ПРАВНОГ РЕЖИМА СЛУЖБИ БЕЗБЕДНОСТИ СФРЈ И СЛУЖБИ БЕЗБЕДНОСТИ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ.....	46
XVI ЗАКЉУЧАК	49
XVII ПОПИС КОРИШЋЕНЕ ЛИТЕРАТУРЕ.....	51
SUMMARY AND KEYWORDS	54
БИОГРАФИЈА СТУДЕНТА	55

I УВОД

Безбедност је стање заштићености од могућег наношења штете, способност спречавања или одбијања опасних деловања и брза накнада нанесене штете, као и очување система стабилности, равнотеже и могућности саморазвијања.¹

Паралелно с развојем самих држава, које су се обликовале кроз властити пут прогресије, развијале су се и службе безбедности, поставши неизоставан сегмент свеобухватног сигурносног система сваке модерне државе. Прво се појављује обавештајна делатност, а убрзо затим и контраобавештајна, те оперативна сигурносна делатност, чинећи кључну окосницу која чува интегритет друштва и националну безбедност.

Као подсистем система националне безбедности, обавештајно-безбедносни систем чине управо службе безбедности и њене извршне структуре.

Као део система безбедности, службе безбедности се могу схватити као:

- Политичка функција државе, односно скуп активности и мера којима се држава штити од актуелних или потенцијалних непријатеља и
- Специјализоване организације које примењују мере, радње и средства којима се остварује функција безбедности.²

Службе безбедности су одиграле кључну улогу у пружању неопходних информација и анализа, чиме су омогућиле стратегијама државе да буду добро информисане и ефикасне у суочавању с изазовима међународних односа. Оне су заправо инструмент с функцијом заштите и остваривања виталних интереса носилаца власти. Кроз историју њиховог деловања, могу се приметити основна обележја њиховог рада, која укључују тајност у раду, примену специфичних метода и средстава, као и уску специјализацију. На овај начин упоредо са државним апаратом, развијале су се и службе безбедности.

Службе безбедности у бившој Социјалистичкој Федеративној Републици Југославији (СФРЈ), имале су значајну улогу у одржавању унутрашњег реда и сигурности. Биле су под контролом власти и често су користиле широка овлашћења ради заштите државе и режима.

¹ М. Багајић, *Основи безбедности*, Београд, 2007, стр. 11.

² З. Кековић, И. Димитријевић, *Системи безбедности са системом безбедности Републике Србије*, Београд, 2017, стр. 145.

Социјалистичка Федеративна Република Југославија (СФРЈ), заузимала је јединствено место у прошлости 20. века као земља која се развијала изван оквира хладног рата и успостављала свој властити друштвено-политички систем. Централни део те структуре били су апарати државне сигурности, чији су значај и улога били од суштинског значаја за очување стабилности и безбедности у земљи.

У другој половини 20. века, бивша Социјалистичка Федеративна Република Југославија (СФРЈ), привукла је пажњу светске заједнице својим јединственим политичким моделом и компликованим системом власти.

Историја Југославије која се темељи на наслеђу антифашистичке борбе и вођства Јосипа Броза Тита, била је обликована унутрашњим тензијама између различитих националних група, регионалних интереса и идеолошких струја. Ова мултиетичка федерација која се састојала од шест република и две аутономне покрајине, није само изазвала пажњу због своје геостратешке позиције на Балкану, већ и због сложених политичких односа. Југославија је постала позната и по свом експерименту, којим је покушала да комбинује елементе социјалистичког друштва са аутономијом републике и народа који су чинили ову федерацију.

Очување јединства ове хетерогене земље захтевало је посебан приступ очувању друштвеног поретка и контроле над становништвом. Управо у овом контексту институције безбедности у Југославији, укључујући Озна, Удба и друге агенције, играле су кључну улогу у одржавању политичке стабилности и спречавању потенцијалних унутрашњих и спољних претњи. Њихова моћ и улога нису се ограничавале само на традиционалне обавештајно-безбедносне функције, већ су дубоко прожимале политички и друштвени живот Југославије.

II ПОЈАМ СЛУЖБИ БЕЗБЕДНОСТИ

Службе безбедности имају кључну улогу у одржавању стабилности, заштити државних интереса и безбедности грађана. Своју моћ темеље у тајном и ексклузивном приступу и контроли информација, на основу чега тајно утичу на најважније одлуке и токове у друштву и држави³. Оне представљају једног од најважнијих извршних актера у систему националне безбедности. Под њим овде подразумевамо искључиво специјализоване цивилне и војне организације са безбедносно-обавештајном функцијом, које се оснивају унутар државног апарата и које су под контролом владе.

Што се тиче рада и деловања служби безбедности у оквиру једне државе, оне пре свега треба да највишим државним органима пружају благовремене, релевантне и прецизне информације, као и да својим активностима штите уставни поредак и националне интересе од продора страних обавештајних служби и делатности организованих криминалних и терористичких група.

Овлашћене су да прикупљају податке из јавних извора, али и путем тајних метода, техника и средстава. Оно што је карактеристично за све службе безбедности у свету јесте да њени припадници, захваљујући свом привилегованом положају и опису посла, располажу важним информацијама и извршавају специфичне задатке, те због тога поседују и одређену количину „невидљиве” моћи.⁴

Службе безбедности представљају организације или агенције које су одговорне за одржавање унутрашње и спољне сигурности државе или друштва. Ове агенције обављају различите задатке, укључујући прикупљање обавештајних података, контраобавештајне операције, борбу против тероризма, провођење, истрага, и друге активности усмерене на очување безбедности и стабилности. Такође, ове агенције играју кључну улогу у заштити националних интереса и грађанских слобода, али истовремено могу бити предмет контроле и надзора како би се осигурало да не злоупотребљавају своју моћ.

³ П. Петровић, Ј. Пејић Николић, *Реформа служби безбедности у Републици Србији у контексту Европских интеграција*, Београд, 2017, стр. 3.

⁴ О. Драгаш, *Савремена обавештајно-безбеднсна заједница: утопија или реалност*, Београд, 2009. стр. 11.

III ПОЛОЖАЈ СЛУЖБИ БЕЗБЕДНОСТИ У СФРЈ

Положај служби безбедности зависи од врсте службе и нивоа власти на којем су деловале. Положај ових служби био је веома моћан и централизован у оквиру тадашњег система власти. СФРЈ је била социјалистичка држава са врховним лидером, Јосипом Брозом Титом, који је имао изузетно ауторитарну власт. У оквиру тог система, савезне и републичке службе безбедности играле су кључне улоге у очувању власти и контроли над грађанима.

Службе безбедности Социјалистичке Федеративне Републике Југославије, имале су значајну улогу у очувању власти и спречавању унутрашњих и спољњих претњи током постојања СФРЈ. Ове службе су биле подељене на различите нивое власти, укључујући савезни, републички и покрајински ниво.

Главни органи за безбедност у СФРЈ били су Свезна служба државне безбедности (СДС) и служба друштвене безбедности (СДБ). Ове службе су имале огроман утицај на вођење политике и безбедност СФРЈ. Међутим њихова тактика и деловање били су често критиковани због кршења људких права и политичких репресија. Власти су примењивале различите облике репресије како би очувале политичку стабилност и сузбиле евентуалне претње система. Ово се огледало кроз контролу медија, ограничавање слободе говора, притварање и суђење политичким дисидентима, цензуру и праћење грађана од стране тајних служби. Опозициони покрети, активисти и било каква форма политичког неслагања често су сузбијани, што је резултирало ограничењем политичких слобода и грађанских права.

IV ОДЕЉЕЊЕ ЗА ЗАШТИТУ НАРОДА (ОЗНА)

„Озна све дозна“⁵

Одељење за заштиту народа организовано је 13. маја 1944. године као централна контраобавештајна и обавештајна служба при Повереништву за народну одбрану Националног комитета ослобођења Југославије, на војном принципу.

Средином септембра 1943. године, Тито је у Јајцу формирао „Одсек за заштиту народа при Врховном штабу НОВ-а и ПОЈ-а“, што је представљало даљи корак у развоју обавештајне службе и службе безбедности. Наредбу о формирању Одељења заштите народа Тито је издао 13. маја 1944. године, када се Врховни штаб налазио у Дрвару. ОЗН-а је организована као централизована организација са јединственим руководством за читаву земљу.⁶

Као и у Совјетском Савезу, тајна полиција представљала је мач револуције, “најреволуционарнији и најбољенији орган за чување великих тековина револуције”. Тајна полиција је била кичма репресивног апарата. Циљ је био успостављање диктатуре једног човека, једне идеологије и једне партије – комунистичке. ОЗНА-у су чинили људи из различитих друштвених слојева, али правоверни комунисти, лаки на обарачу и често наклоњени партијском миљеу и пре рата.⁷

Одељењима заштите народа ставља се у дужност: политичка обавештајна служба и контраобавештајна служба на окупираној територији и у иностранству, контраобавештајна активност на ослобођеној територији и контраобавештајна активност у војсци.

- Контраобавештајна служба на ослобођеној територији, имала је улогу да ствара мрежу повереника у разним установама и да руководи њиховим радом, као и да прати активности различитих политичких група у НОП-у. Из овог одељења касније је формирана Управа државне безбедности (УДБ-а);
- Контраобавештајна служба у војсци, имала је улогу да ствара мрежу својих повереника у разним војним установама и да руководи радом одсека ОЗН-е по

⁵ <https://dusanstamenkovic.com/2022/06/28/ozna-sve-dozna/>, преузето 20.10.2023. године

⁶ К.Николић, *Мач револуције – ОЗНА у Југославији 1944-1946*, Београд, 2013, стр. 10.

⁷ <https://historija.info/ozna-sve-dozna/>, преузето 21.11.2023.године

појединим местима. Из овог одељења касније настаје Контраобавештајна служба ЈА (КОС);

- Статистичко технички одсек, имао је задатак да води евиденцију лица којима се баве I, II, и III одсек.⁸

Делокруг рада ОЗН-е обухватао је обавештајне послове према иностранству и неослобођеној територији, послове контраобавештајне заштите ослобођене територије и контраобавештајни рад у војсци. ОЗН-а је била организационо подељена на 6 одсека:

- Први одсек – обавештајни;
- Други одсек – контраобавештајна служба на ослобођеној територији;
- Трећи одсек – контраобавештајна служба у војсци;
- Четврти одсек – за статистику и технику;
- Пети одсек – за откривање и супротстављање деловању страних служби
- Шести одсек – за контраобавештајну заштиту саобраћајних објеката и установа у земљи.⁹

Озна је формирана са циљем да буде ефикасна тростепена шпијунска организација.

На првом нивоу, као деловање ОЗН-е при Повереништву за одбрану Националног комитета ослобођења Југославије (НКОЈ), имала је амбицију да функционише кроз четири одсека. Обавештајни одсек је, на пример, имао комплексан задатак који укључује организовање илегалних центара у различитим државама и у државним установама противника на окупираној територији. Поред тога, одсек је био одговоран за врбовање и обучавање повереника, као и за успешно организовано пребацивање преко границе ослобођене територије. Све ово је представљало део широког стратегијског напора ОЗН-е у контексту борбе за ослобођење Југославије у то доба.

Други ниво била је ОЗН-а на територији главних штабова, тј. на територији појединих земаља Југославије. Из овог одељења, касније су произашле значајне шпијунске и безбедносне организације. Формиране су Војна обавештајна служба Југословенске народне армије (ВОС ЈНА) и Служба информација и документације у Савезном министарству иностраних послова (СИД).

⁸ К.Николић, *Мач револуције – ОЗНА у Југославији 1944-1946*, Београд, 2013, стр. 10.

⁹ *Ibid*, стр. 15.

ОЗН-а и њени наставци, у својим различитим формама, функционисали су у контексту војних операција и политичке нестабилности за време Југословенског народно-ослободилачког рата. У овом периоду, активности обавештајних и контраобавештајних служби често су протичале у оквиру рата и борбе за ослобођење. Захваљујући њиховим напорима, Југославија је успела да се одупре окупацији током Другог светског рата. Међутим, у контексту правног система, треба напоменути да су активности ових служби често биле изван стандардних правних процедура и могле су укључивати илегалне операције.

Након рата, у периоду консолидације власти и стабилизације државе, могло је доћи и до реформи и регулатива у вези са службама безбедности. Активности ОЗН-е биле су усмерене на испуњавање војних и безбедносних потреба током рата, али је потребно обратити пажњу на потенцијалне промене и регулативе у периоду после рата, у светлу правних стандарда и потребе за законском основом за рад служби безбедности.

Средином 1944. године, издато је Упутство које је детаљно објаснило задатке и организацију ОЗН-е на терену и у јединицама Народно-ослободилачке војске. Ово Упутство представљало је важан корак у систематизовању активности и рада ОЗН-е у конкретном ратном окружењу.

Упутство је вероватно описивало различите аспекте рада ОЗН-е, укључујући њене обавештајне и контраобавештајне операције, вербовање и обуку агената, организацију и координацију на терену, и пратило стратегијске циљеве Народно-ослободилачког покрета. Оно би могло објаснити и начин комуникације и сарадње са јединицама НОВ, појединачним опсервацијама и операцијама на терену, као и начин планирања и извештавања. Овакво детаљно Упутство је било неопходно за стварање ефикасне и функционалне организације која је подржавала напоре Народно-ослободилачког покрета у току Другог светског рата. Ово уједињавање обавештајних служби представљало је уједно прво озакоњење обавештајног система, а затим и реорганизацију тајне службе. ОЗН-а, тј. њено руководство било је директно потчињено Титу, док су начелници ОЗН-е у републикама, армијским областима и покрајинама били потчињени Повереништву за народну одбрану.¹⁰ Тито је истицао да је најважнији задатак ОЗН-е хапшење „народних непријатеља.“¹¹

¹⁰ М. Лоби, *Тајне службе Србије 1945-2005*, Београд, 2006, стр. 158.

¹¹ К.Николић, *Мач револуције – ОЗНА у Југославији 1944-1946*, Београд, 2013, стр. 18.

Борба против спољњег и унутрашњег непријатеља током Другог светског рата вођена је на најширој основи, а органи ОЗН-е, а касније и УДБ-а и КОС-а након реорганизације, имали су значајну улогу и место у овом контексту. Током периода конфликта и непријатељства, ове организације су се активно ангажовале у борби.

ОЗН-а и њени наставци, као што су Управа државне безбедности и Контраобавештајна служба Југословенске армије, фокусирали су се на обавештајне операције и контрашпијунске активности. Они су продрли у спољне и унутрашње центре непријатеља, инфилтрирали се у њихове организације и илегалне групе, откривали секретне планове и намере, и обезбеђивали информације које су биле кључне за успешно вођење рата. Ова јача фокусираност за борбу против споља и унутар државе допринела је одбрани и безбедности Југославије у периоду рата, пружајући стратегијску предност у променљивом и непредвидивом окружењу.

Органи ОЗН-е су на територији и у Армији, открили и предали судовима неколико хиљада немачких, италијанских, мађарских и бугарских агената који су радили за окупаторске обавештајне службе у току рата.¹² Стварали су се органи ОЗН-е на терену, а одабрани политички кадрови су носили Титова наређења и Ранковићева упутства за организацију. Прво је формирана ОЗН-а Хрватске а затим Словеније.¹³

ОЗН-а за Србију формирана је у јуну 1944. године на Вису. За њеног првог начелника именован је Слободан Пенезић Крцун. Пенезић се бавио позадинском линијом одбране слободне територије а највише борбом против пете колоније. Значајну улогу имао је у ликвидацији Живојина Павловића, тадашњег најпознатијег комунистичког дисидента.¹⁴

Оперативну јединицу ОЗН-а представљао је Корпус народне одбране Југославије, који је формиран 15. августа 1944. године. Оформиен је као специјализована оружана формација за борбу против субверзивне делатности окупатора и унутрашњег непријатеља и извршавање других задатака војно-полицијског карактера. У организационом смислу КНОЈ је заправо настао трансформацијом бригада ОЗН-е и других оружаних формација, специјализованих за изврше послове, које су биле формиране од 1943. до средине 1944. године. Конципиран као оружана формација

¹² Ј. Грубишић, И. Баричевић, М. Селић, Д. Вилић, *Војна безбедност*, Београд, 1986, стр. 205.

¹³ М. Лоби, *Тајне службе Србије 1945-2005*, Београд, 2006, стр. 130.

¹⁴ К. Николић, *Мач револуције – ОЗНА у Југославији 1944-1946*, Београд, 2013, стр. 20.

КНОЈ је извршавао задатке за потребе ОЗН-е. У разним операцијама, спроводио је ухапшене и заробљенике, организовао потере и заседе и елиминисао остављене и убачене непријатељске групе на ослобођеној територији.¹⁵

У септембру 1944. године, Крцун и његови заменици, завршили су организацију ОЗН-е на територији Србије. Град Београд није обухватала класична организација ОЗН-е. У њему је 16. октобра 1944. године, формирано Одељење заштите народа које је било аутономно али са статусом Земаљског одељења које је директно одговарало за свој рад ОЗН-и за Југославију. Као главни град Југославије, Београд је имао третман посебне административне јединице, што је потрајало све до маја 1945. године. Тад је извршена реорганизација, после које је било седам рејонских ОЗН-и Београда. Овакво стање трајало је све до 1948. године, када је читава ОЗН-а и Земаљско одељење, ушла у састав Министарства унутрашњих послова.¹⁶

Након доношења Устава Федеративне Народне Републике Југославије (ФНРЈ) 31. јануара 1946. године, извршена је реорганизација органа власти и државне управе. Део ОЗН-е је премештен из Министарства народне одбране у састав Министарства унутрашњих послова. Као закључак тог процеса, марта 1946. године, формирана је Управа државне безбедности.

V СЛУЖБЕ БЕЗБЕДНОСТИ У ПЕРИОДУ ОД 1945-1992. ГОДИНЕ

Социјалистичка Федеративна Република Југославија (СФРЈ) је обухватала територије данашњих држава Србије, Хрватске, Босне и Херцеговине, Македоније, Словеније и Црне Горе. Званично се распала у грађанским ратовима 90-их година, тачније 1992. године, када су Хрватска и Словенија стекле међународно признату независност. Ова епоха је обележена распадом Југославије и стварањем нових независних држава на територијама које је некадашња Југославија обухватала.

Од 1992. године па до 2003. године, држава је носила назив Савезна Република Југославија. У првим послератним годинама, почиње прилагођавање организацијско-формацијске структуре Југословенске армије мирнодопским условима. Руководство

¹⁵ С. Ковач, И. Поповић Григоров, *Војна служба безбедности у Србији*. Београд, 2013, стр. 45.

¹⁶ М. Лоби, *Тајне службе Србије 1945-2005*, Београд, 2006, стр. 150.

Народноослободилачке војске Југославије, одржавало је контакте са савезницима и током рата, најпре посредством њихових мисија та територији Југославије, а потом и упућивањем наших војних мисија.¹⁷ Даљим развојем ОЗН-е, безбедносно-обавештајни систем Народно ослободилачке борбе прерастао је у систем државне безбедности Демократске Федеративне Југославије. Кроз реформе, ова структура је трансформисана у одговарајући систем Федеративне Народне Републике Југославије.

У периоду између 1946. и 1966. године, систем државне безбедности ФНРЈ, укључујући и (под)систем државне безбедности Народне Републике Србије, сачињавали су оружане формације безбедности и безбедносно-обавештајне установе. Ове формације условно се могу сврстати у војни и цивилни сектор безбедности. За Комунистичку партију Југославије, први и најважнији задатак била је изградња свеобухватног политичко-управног апарата и тајне службе, што је подразумевало "чишћење" државе од свих реалних и замишљених непријатеља. Овај процес је почео током рата и настављен и након њега.

ОЗН-а, која је 1946. године раздељена на Управу државне безбедности (УДБ), и Контраобавештајну службу (КОС) функционисала је као оружане снаге унутрашње безбедности. Позивајући се на борбу против колабораната, ове организације су током 1945. године извршиле у држави систематичне чистке, а број жртава према појединим информацијама могао би да се креће између 150 и 200 хиљада људи.¹⁸

Главни принцип рада свих обавештајних служби била је тајност, што је био основни елемент југословенске и српске тајне полиције. Задатак ових служби, од 1945. године па све до 90-их и после, био је одбрана и заштита државе, власти и партије од унутрашњих и спољних непријатеља. Политички челници су из милоште ОЗН-у, УДБ-у и СДБ звали „песница комунизма“ или „штит револуције“.

У контексту бивше Југославије, "ОЗНА-ши", "УДБА-ши" и "Дебејци" су били припадници различитих обавештајних и безбедносних служби. ОЗН-а је била организација заштите народа, УДБ-а представљала је Управу државне безбедности, а "дебејци" је термин који се користио за агенте тајне полиције.

У периоду након Другог светског рата и у време југословенске социјалистичке владавине под руководством Јосипа Броза Тита, ове службе су имале задатак да

¹⁷ . Д. Марковић, *Војнообавештајна служба у Србији*, Београд, 2012, стр. 62.

¹⁸ Ј. Јухас, *Прва деценија Титове Југославије*, Београд, 2009, стр. 2.

осигурају безбедност режима и његових представника. Међутим, у извештавању о њиховом раду, постојали су извештаји и тврдње да су ове службе, понекад и без стида, спроводиле репресивне акције.

Један од познатих примера репресије у СФРЈ био је период након информбироовске поделе између Југославије и Совјетског Савеза током 1948. године. Тада су многи који су се сматрали присталицама Информбироа, тј. онима који су подржавали Југославију у сукобу са Совјетским Савезом, били жртве политичких прогона. Ова епоха обележена је масовним хапшењима, суђењима, и у неким случајевима, егзекуцијама политичких неистомишљеника. Прогон и притисци су понекад били усмерени не само против појединих особа или група на основу идеолошких и политичких разлаза, већ су се дешавали и у контексту националних и етничких питања.

Ове службе су имале широке моћи у контролисању и сузбијању свих облика опозиције, реалне или замишљене. Иако су играле кључну улогу у одржавању безбедности режима, такве праксе су критиковане изазивањем озбиљних етничких и политичких спорова, а касније су допринеле и распаду Југославије и појави различитих држава на том подручју. Према личним проценама аутора, југословенске тајне службе у другој Југославији, прогониле су и унесрећиле најмање пола милиона људи. Међутим, како је ћутање део заклетве тајних служби, историје ОЗН-е, УДБ-е, СДБ-а, КОС-а, више говоре о неделима непријатеља него о делима државних чувара Тита и друге Југославије.¹⁹

У сваком случају, у социјалистичкој Југославији, државна безбедност била је синоним за заштиту Уставом утврђеног поретка, а по својој природи претње безбедности могле су бити унутрашње и спољне.

У уводном делу Устава из 1974. године се потврђује и водећа улога Савеза комуниста Југославије (СКЈ), што је значило да су службе безбедности штитиле интересе партијске државе. Тако се од свих запослених у органима унутрашњих послова у социјалистичкој Југославији очекивало да буду чланови СКЈ, који је и дефинисао смернице за рад служби државне безбедности.²⁰

¹⁹ М. Лопушина, *Убиј ближњег свог - југословенска тајна полиција 1945-1997*, Београд, 1997, стр. 62.

²⁰ Ј. Станишић, Ф.Симатовић, *Служба државне безбедности Републике Србије и њена интеракција са министарствима унутрашњих послова у ентитетима под контролом Срба 1990-1995*, Београд, 2016, стр. 407.

5.1. Управа државне безбедности (УДБ-а)

„Удба је наша судба“²¹

Управа државне безбедности је била југословенска тајна политичка полиција и обавештајна служба, а касније и главна служба безбедности у Федеративној Народној Републици Југославији.

Основана је марта 1946. године, на основу деловања претходне ОЗН-е и других секција из периода Другог светског рата. Имала је широко дефинисан домен дејства и била је одговорна за надзор, обавештајне операције, контрашпијунске активности и репресивне мере против потенцијалних унутрашњих и спољних претњи режиму. Као политичка полиција, УДБА је играла кључну улогу у осигуравању политичке стабилности и одбрани социјалистичког режима у Југославији.

Оперативни делови УДБ-е бавили су се контролом и обавештајном активношћу у различитим друштвеним сферама, укључујући политику, војску, културу, образовање и економију. Њена активност је била присутна и у контроли дисидената и политичких опонената.²²

УДБ-а је тек 1952. године преведена са војне формације на цивилну службу. Задржала је централизован систем организације, који је важио у ОЗН-и, што значи да се целокупна активност у земљи и иностранству организовала, усмеравала и водила искључиво из Државног секретаријата унутрашњих послова ФНРЈ.

Према томе, УДБ-а је била устројена на принципима централизма и вертикалне повезаности и одговорности. Успостављена као оперативна контраобавештајна служба, имала је овлашћења да води истраге против починилаца кривичних дела против народа и државе, тежих облика привредног криминала и слично.²³

Као офанзивна политичка обавештајна служба, УДБ-а је деловала на прикупљању обавештајних података о намерама и активностима страних држава и њихових обавештајних служби, али и екстремне политичке емиграције пореклом из Југославије. С друге стране, као дефанзивна и територијална служба безбедности, контраобавештајно је штитила целокупну територију ФНРЈ и све политичке структуре

²¹ <https://www.srbijadanas.net/drug-marko-udba-nasa-sudba/>, преузето 28.11.2023. године

²² М. Милошевић, *Организација безбедносно-обавештајног система ФНРЈ (1946–1966)*, Београд, 2007, стр. 168-181.

²³ М. Милошевић, *Шпијунска и контрашпијунска 1804-2004-Одбрана*, Београд, 2009, стр. 15.

државе, и то ангажовањем на откривању и онемогућавању делатности страних обавештајних служби и остваривањем увида у активност страних дипломатских и квазидипломатских представништава у Југославији, и то како западних, тако и СССР-а и источноевропских земаља.²⁴

Сама централа УДБ-е делила се на осам одељења:²⁵

- Прво одељење УДБ-е Србије вршило је послове организације и координације обавештајне активности према иностранству. Ово одељење је обавештајно истраживало стране земље преко уграђених обавештајаца у нашим дипломатско-конзуларним и другим представништвима;
- Друго одељење УДБ-е бавило се и даље борбом против унутрашњих непријатеља, односно вршило је послове политичке полиције;
- Треће одељење УДБ-е организовало је и непосредно радило контраобавештајне послове: пратило је активности страних дипломатско-конзуларних и других представништва, откривало је агентуре иностраних обавештајних служби, истраживало делатности окупаторских обавештајних и безбедносних служби и водило је истраге против откривених агената. Сви ови послови обављали су се по географском принципу, па је одељење имало четири одсека: Исток, Запад, Север и Југ;
- Четврто одељење УДБ-е, обједињавало је послове везе и евиденције, који су били распоређени у пет одсека са следећим задацима: организовање и руковођење радио-службом у земљи и иностранству, организовање и руковођење контра-радио службом и радио-телеграфском школом, затим контрола и преглед поште грађана, телефона, телеграфа и обезбеђење објеката ПТТ. Осим овога задаци овог одељења подразумевали су расписивање потерница и чување непријатељске архивем затим руковођење техником;
- Пето одељење УДБ-е старало се о материјалном обезбеђењу и финансијском пословању;

²⁴ М.Милошевић, *Организација безбедносно-обавештајног система ФНРЈ (1946–1966)*, Београд, 2007, стр. 190-195.

²⁵ *Ibid.*

- Шесто одељење УДБ-е вршило је агентуру и физичку заштиту највиших државних и партијских руководиљаца;
- Седмо одељење УДБ-е бавило се криптографском заштитом тајних порука, израђивало шифарска документа и радило на истраживању у тој области;
- Осмо одељење УДБ-е, односно одељење за кадрове имало је два одсека од којих се један бавио питањима организационе природе а други персоналним питањима.²⁶

Државна убиства УДБ-е вршена су тајно, односно њих се југословенска тајна полиција јавно одрицала, па је мало доказа а још мање сведока о овим тихим обрачунима.²⁷

Познато је да је све до 1952. године, када је убијен последњи припадних четничких јединица, трајао обрачун УДБ-е са остацима националних снага у Југославији. Велики део ове војске побијен је на Кочјеву 1945. године, када су Британци и Американци Титу из Аустрије вратили пребегле усташе, четнике, белу гарду и балисте, које је он затим ликвидирао.

Даљим процесом укупне демократизације у друштву и децентрализације административно-државних органа, 1956. године постојећа опуномоћства УДБ-е улазе у састав секретаријата за унутрашње послове срезова као организационе јединице тих секретаријата.

Одељења државне безбедности на подручју срезова образују у већим градовима испоставе државне безбедности. У погледу функције извештавања, постајала је дужност нижих према вишим органима УДБ-е да известе о свим догађајима и прибављеним подацима.²⁸ Са оваквом унутрашњом структуром УДБ-а је дочекала и Брионски пленум 1966. године, који је вишеструко и одлучујуће утицао на оријентацију и дефинисање будућег места службе државне безбедности у југословенском друштву.

Повод за темељну реорганизацију после Пленума био је тај што су највиши руководиоци УДБ-е наводно злоупотребљавали своју позицију и овлашћења.²⁹

²⁶ М. Лоби, *Тајне службе Србије 1945-2005*, Београд, 2006, стр. 135.

²⁷ *Ibid*, стр. 142.

²⁸ М. Милошевић, *Организација безбедносно-обавештајног система ФНРЈ (1946–1966)*, Београд, 2007, стр.193.

²⁹ М. Милошевић, *Шпијунска и контрашпијунска 1804-2004-Одбрана*, Београд, 2009, стр. 22.

Делокруг рада УДБ био је фокусиран на "организовање службе, предузимање мера и вршење управних радњи у циљу спречавања и откривања делатности усмерених на подривање и рушење Уставом утврђених основа економског, политичког и правног уређења, као и прикупљање обавештења која би имала такву сврху". Ова задужења и активности УДБ биле су насочене на одбрану социјалистичког режима, истраживање и пратење евентуалних опозиционих или субверзивних активности.

Након распада Југославије и демократских промена, УДБ-а је постала предмет обележавања као симбол репресије и политичког прогонства за време социјалистичког периода. Многи архивски документи и подаци о њеном раду још увек су под контролом власти, што представља предизазов за детаљније истраживање овог дела југословенске историје. Од јула 1952. године, припадницима Управе државне безбедности (УДБ) у Југославији уведена су цивилна звања, што је представљало промену у њиховом статусу и областима деловања. Ова промена може се тумачити као корак ка постепеном професионализацијом и утицајем УДБ на различите аспекте друштва.

5.1.1. Брионски споразум

Брионски пленум односи се на седницу Централног комитета Савеза комуниста Југославије, која је одржана на острву Бриони у Хрватској. Ово је био кључни догађај у историји Југославије, посебно у периоду након Другог светског рата и установљавања социјалистичког режима под вођством Јосипа Броза Тита.

Брионски пленум био је обрачун унутар комунистичког руководства и представљао је покушај Тита и његових припадника да обуздају стравове и непослушност унутар партије. На пленуму су се разматрала различита питања, укључујући идеолошка и политичка питања, ставови према СССР-у и тежње за већом аутономијом република у оквиру федерације.

Један од најпознатијих епилога Брионског пленума било је сатирично дело „Јеретичке приче“, које је касније представљало изазов за Југословенске власти. Аутор овог дела, који је остао анониман под псеудонимом Мирослава Антића, користио је сатиру да би исказао своје критике на рачун комунистичког система и руководства.

Књига је забрањена, а сам писац је стављен под надзор, што је илустрација тога колико се чврсто држала контрола над изразом мишљења у то време. Сам Тито је наводно јавно изјавио да писац неће бити ухапшен али да такву сатиру државни врх неће дозволити. Због оваквих шала људи су слати на Голи оток.

Брионски пленум, пре свега је представљао први корак у акцији масовног уклањања кадра УДБ-е из државних и безбедносних органа Југославије. Пленум је тада осудио дотадашњу праксу праћења реаговања јавног мњења преко агентурно-поверилачке мреже УДБ-е. Одлучено је да органи државне безбедности убудуће не извештавају о коментарима грађана у вези са догађајима у земљи и свету и да не користе методе којима се до таквих ставова долазило. Овде је између осталог реч о тајном анкетирању домаће јавности које су припадници УДБ-е спроводили у вези са значајнијим одлукама државних органа ³⁰.

Након Брионског пленума у јулу 1966. године, у Југославији је извршена реорганизација Управе државне безбедности (УДБ). Основним законом о унутрашњим пословима, формирана је Служба државне безбедности (СДБ) у оквиру Савезног секретаријата за унутрашње послове.

Послови државне безбедности су децентрализовани и пренети на новоформиране републичке и покрајинске службе државне безбедности, које су припадале републичким, односно покрајинским секретаријатима унутрашњих послова. Савезни секретаријат за унутрашње послове је усклађивао и координисао њихов рад.

5.2. Служба државне безбедности (СДБ)

Уместо УДБ-е, 1966. године, формирана је при Савезном секретаријату за унутрашње послове, Служба државне безбедности (СДБ) као инструмент самоуправних, социјалистичких револуционарних потреба радничке класе и народа Југославије.³¹

Основним законом о унутрашњим пословима из 1966. године, утврђено је да послове безбедности на нивоу СФРЈ обављају само две службе: јавна и тајна.

³⁰ М. Милошевић, *Шпијунажа и контрашпијунажа 1804-2004-Одбрана*, Београд, 2009, стр. 18.

³¹ М. Лопушина, *Убиј ближњег свог - југословенска тајна полиција 1945- 1997*, Београд, 1997, стр. 70.

СДБ је тада дефинисана као специјализована служба за откривање организоване и тајне делатности појединаца, група и организација, као и страних обавештајних служби, које су усмерене на подривање или рушење уставом утврђеног поретка.³² Тако се СДБ примарно бавила откривањем и прогоном спољног и унутрашњег непријатеља, а надлежност и задаци који су били прописани законом односили су се на:

- Борбу против унутрашњег непријатеља, контраобавештајну заштиту територије СФРЈ, објеката и структура од деловања страних обавештајних служби;
- Супротстављање субверзивној и другој делатности екстремних и фашистичких група и организација непријатељске емиграције;
- Непосредно ангажовање у обезбеђивању друштвено-политичких радника; - контраобавештајно штићење штабова и јединица територијалне одбране и објеката од посебног значаја;
- Кривични прогон по налогу тужилаштва, лица окривљених за дела против основа социјалистичког самоуправљања и безбедности СФРЈ и сложенијих дела угрожавања економске основе друштва;
- Обавештавање субјеката друштвене самозаштите о појавама непријатељске делатности, ради њиховом супротстављању.³³

У саставу СДБ-а било је седам управа:

1. Контраобавештајна;
2. унутрашња,
3. емигрантска;
4. Функционерска;
5. управа територијале одбране;
6. кривична;
7. обавештајна управа.

³² М. Лоби, *Тајне службе Србије 1945-2005*, Београд, 2006, стр. 142.

³³ *Ibid.*

5.3. Контраобавештајна служба Југословенске Армије (КОС)

У складу са Уставом, 1946. године, конституисани су највиши законодавни, извршни и правосудни органи државе, укључујући и Министарство народне одбране. Формирањем тог министарства, реорганизован је и ранији III одсек ОЗН-е. Од III одсека и дела IV одсека ОЗН-е, формирана је Контраобавештајна служба ЈА (КОС).³⁴

Контраобавештајна служба била је агенција Југословенске Армије чија је основна функција била обавештавање и контраобавештавање.

Она је постојала у време СФР Југославије, а престала је са разграђавањем Југославије у 90-им годинама. Она је била задужена за анализу и прикупљање информација које су биле од значаја за безбедност Југославије. Такође, имала је задатак да се бави контраобавештајним активностима, што значи да је била одговорна за супротстављање дејствима страних обавештајних служби и других потенцијалних претњи. Ова агенција је била укључена у различите операције и имала је значајан утицај на дешавања током ратова на Балкану.

Од распада Југославије, КОС је еволуирала у самосталну службу у саставу Армије, са фокусом на контраобавештајној заштити Југословенске Армије од обавештајно-субверзивних делатности како изван тако и унутар земље. Иако је првобитно конституисана као политичко-контраобавештајна служба, са задацима усмереним ка одржавању политичког јединства, чишћењу редова јединица, чишћењу и обезбеђењу Армије од различитих непријатељских елемената, и супротстављању активностима иностраних обавештајних служби, КОС је проширила свој делокруг рада.

Поред контраобавештајних функција, КОС је у свом раду обухватао широк спектар задатака. Он је активно учествовао у различитим аспектима безбедности, укључујући чињенице које су изван оквира контраобавештајне заштите.

КОС се у циљу отежавања и сужавања могућности рада непријатеља, све више и непосредније ангажовала на подизању будности и безбедности као и на предузимању превентивних безбедносних мера у јединицама.³⁵

³⁴ М. Милошевић, *Организација безбедносно-обавештајног система ФНРЈ (1946–1966)*, Београд, 2007, стр.198.

³⁵ Ј. Грубишић, И. Баричевић, М. Селић, Д. Вилић, *Војна безбедност*, Београд, 1986, стр. 210.

Конкретни задаци и надлежности службе били су: контраобавештајна заштита оружаних снага, откривање спољних и унутрашњих непријатеља, контраобавештајна заштита команди, штабова, установа и предузећа. Осим тога, КОС се ангажовала ширењу безбедносне културе. Јасно је да од свог оснивања КОС није била само служба за војну контрашпијунажу, већ служба војне безбедности.³⁶

Према формацији од 13. маја 1946. године, КОС ЈА организационо је постављена у војној организацији, тако да је имала:

- Одељење КОС-а ЈА са начелником, помоћницима и референтима;
- Одељења КОС армија, Југословенска ратна морнарица (ЈРМ), Југословенско ратно ваздухопловство (ЈРВ) и Корпус народне одбране (КНОЈ), са начелницима, потребним бројем официра, војних службеника, шифраната, телеграфиста и водом војника из заштитне чете;
- Одсеке КОС дивизија, са начелницима, официрима, војним службеницима и десет војника;
- Опумоћства КОС бригада, са опумоћницима и помоћницима и пет војника;
- Опумоћства школа и установа ранга дивизије и бригаде са опумоћеником и помоћником.³⁷

Од 1946. године, пажња се поклањала школовању кадра КОС-а, па су организовани двомесечни курсеви за руководиоце КОС армија и месечни курсеви за руководиоце КОС дивизија и бригада. Истовремено, при армијама одржано је 16 семинара у трајању од 10-15 дана, па је курсеве и семинаре завршило око 38% укупног броја оперативаца КОС-а. Од 1948. године, отпочеле су са школовањем и прве класе слушалаца у обласним школама КОС-а у трајању од 11 месеци.

Током 1951. године, због смањења бројности ЈА, смањен је и број припадника КОС-а и то углавном административног особља, што је значило даљу професионализацију службе.³⁸ Као и официрима ОЗН-е, и официрима КОС-а се поклањала велика пажња када је у питању развијање личних и обавештајних особина. Нарочито су развијани сналажљивост, иницијатива и објективност у раду. Виши органи захтевали су да се

³⁶ М. Милошевић, *Шпијунажа и контрашпијунажа 1804-2004-Одбрана*, Београд, 2009, стр. 11.

³⁷ *Ibid*, стр. 22.

³⁸ С. Ковач, И. Поповић Григоров, *Војна служба безбедности у Србији*. Београд, 2013, стр. 48.

објективно просуђују чињенице, истицано је да оперативни официр не може адекватно извршавати своје задатке ако ради шаблонски и без сналажења у различитим ситуацијама, јер и непријатељ наступа неочекивано примењујући разне форме деловања. Од 1952. године, почело се и са упућивањем официра КОС-а на школовање у војне школе, што је тада био и део општих мера које су спровођене у ЈА.³⁹

У родовске школе током 1952. и 1953. године упућена су 454 официра КОС-а.⁴⁰

Наредбом о оснивању и делокругу рада Управе безбедности и органа безбедности ЈНА од 1955. године, Врховни командант Тито је преименовао КОС у Управу безбедности ДСНО.

На овај начин из Генералштаба, Органи безбедности 29 измештени су у Државни секретаријат за народну одбрану. На основу те наредбе, државни секретар за послове народне одбране, 24. априла 1956. године прописао Правилник о делокругу и раду органа безбедности ЈНА.

Њиме су у надлежност те службе стављени следећи задаци:

- Контраобавештајна заштита команди и јединица и установа ЈНА, као и радних организација које су се бавиле производњом за потребе оружаних снага;
- Откривање делатности унутрашњег непријатеља у структурама армије;
- Борба против покушаја разбијања морално-политичког јединства у ЈНА;
- Заштита тајности у командама и установама расподелом обавеза и задатака са органима војно-политичког руковођења, итд.⁴¹

Са прерастањем КОС-а у ДСНО, истовремено је Тито донео и Нардбу о оснивању и надлежности војне полиције.

Јединице војне полиције биле су у стручном погледу потчињене начелницима одељења – одсека безбедности јединица, односно установа. Сматра се да је тиме започео и процес изградње безбедности у оружаним снагама, који ће резултирати

³⁹ Ј. Грубишић, И. Баричевић, М.Селић, Д. Вилић, *Војна безбедност*, Београд, 1986, стр. 200.

⁴⁰ Ор. cit. С. Ковач, И. Поповић Григоров, стр. 53.

⁴¹ М. Милошевић, *Шпијунска и контрашпијунска 1804-2004-Одбрана*, Београд, 2009, стр. 35.

„подрушавањем функције безбедности“ у наредном периоду, а након тога и организовањем друштвене самозаштите у оружаним снагама.⁴²

VI САВЕЗНИ САВЕТ ЗА ЗАШТИТУ УСТАВНОГ ПОРЕТКА У КОНТРОЛИ СЛУЖБИ БЕЗБЕДНОСТИ ЈУОСЛАВИЈЕ

Све до распада СФРЈ, безбедносно-обавештајни систем, у ширем смислу, чинили су: Савезни савет за заштиту уставног поретка, републички савети за заштиту уставног поретка; Служба државне безбедности ССУП-а, службе државне безбедности републичких и покрајинских секретаријата унутрашњих послова; Управа безбедности ССНО и Друга управа Генералштаба ЈНА и Служба за истраживање и документацију⁴³.

Према званичним ставовима, развој новог система безбедности и обавештајног сектора Југославије након 1966. године базирао се на одређењу да су федерација, републике и аутономне покрајине, унутар оквира права и дужности утврђених Уставом Социјалистичке Федеративне Републике Југославије (СФРЈ), одговорне за организацију и обављање послова државне безбедности.

Федерација је путем својих органа одређивала општу политику у области заштите уставног поретка утврђеног Уставом СФРЈ, координисала је рад органа који су вршили послове државне безбедности и друге послове прописане савезним законом. С друге стране, задужени за откривање противуставне делатности били су "стручне службе и органи друштвене самозаштите", односно републичке и покрајинске службе државне безбедности и служба војне безбедности, кроз одговарајућу организацију оперативних центара. Рад органа који су обављали послове државне безбедности током овог периода усклађивао се унутар права и дужности утврђених Уставом СФРЈ од стране председника Републике, Председништва СФРЈ и Савезног извршног већа.

Кад Председништво СФРЈ по својој иницијативи или на предлог Савезног извршног већа утврди да посебни разлози безбедности то захтевају, надлежни савезни орган ће непосредно организовати вршење или вршити одређене послове заштите Уставом СФРЈ утврђеног поретка (државна безбедност) на целој територији или делу територије

⁴² М. Милошевић, *Штијунажа и контраштијунажа 1804-2004-Одбрана*, Београд, 2009, стр. 35.

⁴³ Р. Лазих, *Савезни савет за заштиту уставног поретка у контроли служби безбедности некадашње Југославије (1975–1992)*, Београд, стр.5.

Социјалистичке Федеративне Републике Југославије, ради сузбијања активности усмерених на подривање или рушење Уставом СФРЈ утврђеног поретка.⁴⁴

Организовање или вршење послова из става 1. овог члана врши се под условима и на начин које, у оквиру своје надлежности, утврде Председништво СФРЈ и Савезно извршно веће. Ово усклађивање обухватало је политичко-безбедносно усмеравање рада органа за државну безбедност и утврђивање њихових заједничких задатака и приоритета с аспекта интереса и потреба безбедности целокупне земље. У циљу спровођења контроле рада савезних органа управе надлежних за послове државне безбедности, на основу закона.

Савезна скупштина формирала је Комисију за контролу рада Службе државне безбедности. Било је прописано да Комисија врши надзор над законитошћу рада органа државне безбедности, посебно с аспекта поштовања права и слобода утврђених Уставом СФРЈ и законом, права организација удруженог рада, других организација и друштвено-политичких заједница, као и у вези са методама и средствима које служба користи у обављању својих дужности. Према овом закону, Комисија је била обавезна да Саветује Скупштину најмање једном годишње о резултатима контроле. Иако је ова Комисија требала бити формирана према одредбама наведеног закона, није функционисала све до 1983. године. Ипак, у неколико извештаја о раду Савезног савета за заштиту уставног поретка током првог мандата од 1975. до 1979. године, помиње се да је Комисија за контролу Службе државне безбедности тада формирана.

Савезни савет за заштиту уставног поретка био је орган безбедносне координације и "продужена рука" Председништва СФРЈ. Функционисао је континуирано од 1975. године до распада СФРЈ, тачније до 27. априла 1992. године, односно до стварања Савезне Републике Југославије. Формиран је као радно тело Председништва Социјалистичке Федеративне Републике Југославије (СФРЈ). Председника и два члана именовало је Председништво СФРЈ из својих редова, док су чланови по положају укључивали председника Службе државне безбедности и савезне секретаре за народну одбрану, спољне и унутрашње послове.

Председништво СФРЈ је такође именовало још једног члана из редова највиших функционалаца Савеза комуниста Југославије, на основу договора с тим органом. Укупно је имао осам чланова. У његовом раду могли су учествовати представници

⁴⁴ Чл. 8 Закона о основама система државне безбедности, *Службени лист СФРЈ*, бр. 15/84, 42/90 и 15/2000

Скупштине СФРЈ, друштвено-политичких организација и одговарајућих органа република и аутономних покрајина. Самостално или на захтев Скупштине и Председништва СФРЈ, односно одговарајућих републичких и покрајинских органа, расправљао је о конкретним темама из области безбедности, посебно о питањима од посебног значаја за сарадњу стручних служби и других субјеката друштвене самозащите. Функционисао је у шест сазива, односно мандата, од 10. јануара 1975. до 26. марта 1992. године, када је одржана последња седница, током којих је укупно одржано 151 седница овог тела.

Поред Савезног савета, који је 1983. године формиран посебним законом, постојали су и савети за заштиту уставног поретка у републикама и аутономним покрајинама. Они су имали различит положај и функције. На пример, Савет за заштиту уставног поретка СР Србије, односно САП Војводине и САП Косова, представљао је радно тело Председништва Републике, односно председништва покрајина.

Савезни савет за заштиту уставног поретка био је изузетно значајно тело са широким надлежностима у области безбедности државе. Имао је задатак да прати, координира, усаглашава, усклађује и контролише комплексни безбедносно-обавештајни систем СФРЈ. Његову снагу и ауторитет црпео је на основу овлашћења највиших државних структура као и ауторитета највиших државних функционалаца који су учествовали у његовом раду. С обзиром да су га чинила три члана Председништва СФРЈ-а, председник СИБ-а, министри спољних и унутрашњих послова и министар одбране, јасно је да је био изузетно значајан државни орган.

Одлуке које је доносио имале су посебан значај за функционисање државе у целини, посебно у области државне безбедности, те су биле усклађене са спољнополитичком оријентацијом тадашње Југославије и њеном водећом улогом у Покрету несврстаних. Својим деловањем, Савезни савет за заштиту уставног поретка био је једна од најзначајнијих карика у ланцу тадашње државне политике.

За успешну имплементацију такве политике било је неопходно имати јасне параметре и поуздане податке о намерама других држава. Ово се односило како на пријатељски настројене државе, тако и на оне непријатељски оријентисане. Политика тадашње Југославије имала је непријатеље и на Истоку и на Западу, укључујући и поражене силе из Другог светског рата, присталице Информбироа које су напустиле земљу, као и

бројну непријатељски настројену емиграцију. Сви ови субјекти имали су заједнички циљ-рушење постојећег поретка власти.

VII КОНТРОЛА СЛУЖБИ БЕЗБЕДНОСТИ

Контрола над законитошћу рада органа безбедности у оружаним снагама СФРЈ врши се на начин који одреди Председништво СФРЈ.⁴⁵

Председништво СФРЈ, као врховни орган извршне власти у земљи, има право и одговорност да утврди структуру, организацију и начин рада органа безбедности у оружаним снагама. У складу са тим, контрола над њиховим радом, укључујући и проверу законитости акција и операција, одвија се у складу са упутствима и процедурама које одреди Председништво. Овакав приступ гарантује да су органи безбедности у оружаним снагама под строгим надзором власти и да се контрола спроводи у складу са уставним и законским нормама. Такође, оваква уредба омогућава адаптацију механизма контроле у сагласности са динамиком и потребама безбедности у конкретном временском оквиру.

Ради вршења контроле над радом савезних органа управе који врше послове државне безбедности, Скупштина СФРЈ образује Комисију за контролу службе државне безбедности.⁴⁶

7.1. Комисија за контролу службе безбедности

Савезно извршно веће је именовало Комисију 21. октобра 1968. године. Овај контекст додатно наглашава историјски и политички значај формирања ове Комисије у датом периоду.

Комисија остварује увид над законитошћу рада органа који врше послове државне безбедности, нарочито са гледишта поштовања Уставом СФРЈ и законом утврђених права и слобода човека и грађанина, права организација удруженог рада и других самоуправних организација и заједница и друштвено-политичких заједница и њихових

⁴⁵ Чл. 16 став 2 Закона о основама система државне безбедности, *Службени лист СФРЈ*, бр. 15/84, 42/90 и 15/2000)

⁴⁶ *Ibid.*

органа, као и у погледу метода и средстава које органи користе у вршењу послова из своје надлежности; разматра проблеме уочене у раду органа и о томе подноси извештај и предлоге Скупштини СФРЈ⁴⁷.

Председника и чланове Комисије именује Скупштина СФРЈ.

Комисија је дужна да о свом раду најмање једанпут годишње извештава Скупштину СФРЈ. Чињенице и други подаци изнесени на седници Комисије и у материјалима припремљеним или израђеним по закључку Комисије сматрају се државном тајном ако за одређене податке Комисија друкчије не одреди.

Према закону, Комисија је имала прописан минимум од седам чланова, а број чланова се одређивао Одлуком о именовању. Председника и остале чланове Комисије именовао је Савезни извршни већ (СИВ) из својих структура, међу савезним посланицима и другим друштвено-политичким радницима. Комисија је била одговорна Савезној скупштини и Савезном извршном већу. Њена одговорност није била ограничена само на савезни ниво, већ је имала обавезу сарадње са одговарајућим телима у социјалистичким републикама, која су била надлежна за контролу над радом републичких служби државне безбедности. Према потреби, Комисија је могла одржавати заједничке седнице са овим републичким телима. Дискусије и информације које су обрађиване на седницама Комисије биле су означене највишим степеном поверљивости, чиме су биле класификоване као државна тајна. Ова мера указује на висок ниво повлашћености и поверљивости информација које су биле предмет рада Комисије.

VIII ПОЛОЖАЈ СЛУЖБИ БЕЗБЕДНОСТИ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

Положај служби безбедности у Републици Србији регулисан је релевантним законодавством који пружа оквир за њихово деловање. Члан 4. Закона о основама уређења служби безбедности Републике Србије предвиђа да: *„Службе безбедности обављају послове и задатке у границама своје надлежности, у складу са законом“*.⁴⁸

⁴⁷ Чл. 4 Закона о основама уређења служби безбедности Републике Србије, *Службени гласник РС*, бр. 116/2007 и 72/2012

⁴⁸ *Ibid.*

Према Закону о основама уређења служби безбедности републике Србије, у Републици Србији постоје три службе безбедности – једна цивилна (централна) и две војне (ресорне). То су Безбедносно-информативна агенција (БИА), која представља посебну агенцију Владе Републике Србије, Војнобезбедносна агенција (ВБА). Војнообавештајна агенција (ВОА), које су органи управе у саставу Министарства одбране.⁴⁹

Координација њиховог рада и надзор над радом служби уређени су наведеним законом, док су начин њихове организације, задаци и овлашћења, као и друга питања уређени посебним законима. БИА, ВБА и ВОА су органи државне управе који обављају специфичне послове државне управе ауторитативног карактера, који су као такви одређени законом.⁵⁰

Формално, службе делују у оквиру Устава, закона и других прописа и аката, стратегије националне безбедности, стратегије одбране и утврђене безбедносно-обавештајне политике Републике Србије⁵¹.

Законом о Безбедносно-информативној агенцији и Законом о Војнобезбедносној и Војнообавештајној Агенцији ближе се одређују надлежност и устројство служби. Оно што је битно напоменути у вези безбедносних агенција Републике Србије јесте да је Безбедносно-информативна агенција директно подређена Влади и има статус посебне републичке организације, док су ВБА и ВОА организационе целине, органи управе, које се налазе у саставу Министарства одбране и подређене су министру одбране, а преко њега и Влади.

Што се тиче самих функција, оне су конкретно утврђене у позитивноправним прописима и подразумевају најпре задатке који чине стандардно поље обавештајне делатности:

- 1. Прикупљање и анализу информација значајних за националну безбедност, одбрану и заштиту виталних економских, спољнополитичких и других интереса земље,***
- 2. Достављање таквих информација доносиоцима политичких одлука, органима за спровођење закона и другим надлежним државним органима.***⁵²

⁴⁹ Чл. 4 Закона о основама уређења служби безбедности Републике Србије, *Службени гласник РС*, бр. 116/2007 и 72/2012

⁵⁰ Д. Миленковић, С. Копривица, В. Тодоровић, *Контрола служби безбедности*, Београд, 2011, стр. 7.

⁵¹ *Ibid*, стр. 8.

8.1. Безбедносно-информативна агенција (БИА)

„Безбедоносно-информативна агенција је посебна организација што значи да није у саставу ниједног министарства. Она је правно лице, с тим да ће закон одредити домашај својства тог правног лица.”⁵³

Безбедносно-информативна агенција је специјализована агенција Владе Републике Србије која обавља и обавештајне и безбедносне послове, те као таква одговара за прикупљање, анализу и пружање информација о безбедносним питањима од значаја за безбедност земље. Формирана је 2002. године, посебним законом, трансформацијом дотадашњег Ресора државне безбедности, као сегмента Министарства унутрашњих послова, у релативно самосталну и одвојену службу, те је начињен почетни корак у модернизацији целокупног система националне безбедности наше земље.

БИА је формирана као хибридна служба, која у свом саставу има и обавештајну и контраобавештајну делатност. По својим задацима, она представља службу „мешовитог типа”, јер истовремено обавља обавештајне и контраобавештајне задатке, али има и функцију службе безбедности. Поред тога, припадници агенције приликом обављања појединих послова имају право да примењују полицијска овлашћења, укључујући у то и право хапшења.

Комбиновање контраобавештајних, безбедносних, обавештајних и полицијских активности у једној служби је функција ауторитарне владавине и такве службе се називају тајна полиција. То подразумева да особље БИА има овлашћење да ограничава слободу грађана ради прикупљања обавештајних података, прикупљања доказа у сврху кривичног гоњења пред судовима и употребе оружја, примене силе и притвора. Не само да БИА има сва полицијска овлашћења, већ и Закон о Безбедносно-информативној агенцији, омогућава да БИА преузима и непосредно обавља послове из надлежности МУП–а када то захтевају изузетне безбедносне околности. Последица тога је да је БИА интензивно укључена у истрагу различитих облика криминала

⁵² <https://bezbednost.org/publikacija/bezbednosno-obavestajne-sluzbe-republike-srbije-2000-2008-2/>, преузето 05.11.2023.

⁵³ М. Петровић, М. Прица, *Посебно управно право са међународним управним правом*, Ниш, 2020, стр. 121.

(организованог, финансијског и привредног), као и у сузбијању трговине наркотицима.⁵⁴

Безбедносно-информативна агенција, такође превентивно примењује мере тајног прикупљања података, тј. примењује мере ради предупредивања претњи по националну безбедност, али и ради процесуирања кривичних дела пред судовима.

Имајући у виду да је Безбедносно-информативна агенција истовремено безбедносна (контраобавештајна) и обавештајна служба, делокруг њеног рада подразумева следеће послове:

1. **Контраобавештајне послове**, односно прикупљање, анализирање, обраду и оцењивање података о деловању страних обавештајних служби и појединих лица, група и организација на територији Републике Србије усмерених против безбедности Републике Србије;
2. **Обавештајне послове**, односно деловање у иностранству и земљи у циљу прикупљања, анализирања, обраде и оцене података политичке, економске, безбедносне и војне природе, који се односе на стране државе, политичке, војне и економске савезе и организације, које указују на намере и могућности тајног деловања усмереног на угрожавање безбедности Републике Србије;
3. **Друге послове безбедности**: сузбијање делатности усмерених на вршење организованог криминала, кривичних дела са елементима иностраног, унутрашњег и међународног тероризма, као и најтежих облика кривичних дела против човечности и међународног права и против Уставом утврђеног поретка.

У погледу операција које предузима, као што смо већ напред навели, безбедносно-информативна агенција представља мешовиту службу, управо из разлога што обавља и прикупљање обавештајних података и контраобавештајне задатке, а поред тога обавља и функцију службе безбедности. Иако се безбедносни и контраобавештајни послови преклапају, у правном систему Србије сматрају се различитим пословима:

Безбедносни задаци обухватају све послове који обезбеђују физичку и техничку безбедност лица и објеката, заштиту података и информационе инфраструктуре, као и израду безбедносних процена и провера;

⁵⁴ P. Petrović, *The Security Information Agency*, Belgrade, 2014, pp. 101–106.

Контраобавештајни послови обухватају све активности које се односе на откривање, праћење и пресретање активности страних обавештајних служби у Србији.

8.1.1. Организациона структура Безбедносно-информативне агенције

Радам Агенције руководи директор кога поставља и разрешава Влада. Овде се ради о политичком функционеру, односно о лицу које не долази на ту функцију путем конкурса и нема трајност службе. Пракса је да се за директора Безбедносно-информативне агенције поставља лице које има искуство у пословима полиције, односно пословима безбедности⁵⁵.

Припадници Агенције распоређени у посебне организационе јединице у откривању, праћењу, документовању, спречавању, сузбијању и пресецању делатности организација и лица усмерених ка вршењу организованог криминала и кривичних дела са елементом иностраности, унутрашњег и међународног тероризма и најтежих облика кривичних дела против човечности и међународног права и против Уставом утврђеног поретка и безбедности Републике примењују овлашћења, као и овлашћена службена лица министарства надлежног за унутрашње послове.⁵⁶

Припадником службе сматра се свако лице које је засновало радни однос у Безбедносно-информативној агенцији. Припадник Безбедносно-информативне агенције је дужан да послове и задатке који су му одређени извршава у складу са законом, другим прописом и општим актом, налогом директора, односно непосредно надређеног руководиоца у Безбедносно-информативној агенцији. У раду приправник агенције је самосталан и за свој рад лично одговоран. Они немају право на синдикално организовање нити право на штрајк. Дужани су да све послове безбедности обавља у складу са законским прописима и налогом руководиоца службе.

У вршењу службене дужности, припадници службе имају следећа овлашћења:

- Прикупљање података;

⁵⁵ М. Петровић, М. Прица, *Посебно управно право са међународним управним правом, треће измењено и допуњено издање*, Ниш, 2014, стр. 91.

⁵⁶ В. Вељковић, *Основи безбедности*, Ниш, 2010. године стр. 170.

- Евидентирање података;
- Ношење и употреба оружја и других средстава принуде.

57

(Графички приказ организационе структуре)

8.1.2. Делатност Безбедносно-информативне агенције

Законом дефинисане надлежности Безбедносно–информативне агенције су:

- Заштита безбедности Републике Србије;
- Откривање и спречавање делатности усмерених на подривање или рушење Уставом утврђеног поретка Републике Србије,
- Истраживање, прикупљање, обрада и процена безбедносно–обавештајних података, сазнања од значаја за безбедност Републике Србије;
- Информисање надлежних државних органа о тим подацима, као и други послови одређени Законом о БИА.⁵⁸

Безбедносно-информативна агенција у обављању послова из своје надлежности примењује одговарајуће оперативне методе, мере и радње, као и одговарајућа оперативнотехничка средства, којима се обезбеђује прикупљање података и обавештења ради отклањања и спречавања делатности усмерених ка подривању или

⁵⁷ Безбедносно- информативна агенција, *Информатор о раду*, Београд, 2008-2020. године, стр. 6

⁵⁸ Чл. 10 Закона о безбедносно-информативној агенцији, *Сл гласник РС*, бр.42/2002,111/2009, 65/2014-одлука УС, 66/2014 и 36/2018

рушењу Уставом утврђеног поретка, угрожавању безбедности у земљи. Одлуку о примени мера и метода доноси директор Безбедносно-информативне агенције или лице које он овласти.

У обављању послова из свог делокруга, припадници Безбедносно-информативна агенција овлашћени су да од државних и других органа, правних и физичких лица траже и добију обавештења, податке и стручну помоћ од значаја за разјашњавање чињеница везаних за обављање послова из делокруга Безбедносно-информативне агенције. На пружање помоћи, давање обавештења и података нико не може бити принуђен, а ускраћивање или одбијање помоћи, давања обавештења или података мора бити засновано на законом утврђеним разлозима.⁵⁹

Законом о Безбедносно-информативној агенцији прецизиране су четири посебне мере. Уз посебне мере предвиђено је да се може одобрити тајни надзор и снимање места, просторија и предмета, укључујући и уређаје за аутоматску обраду података и опреме на којој се чувају или се могу чувати електронски записи.

Посебне мере које су обухваћење Законом о Безбедносно-информативној агенцији су:

- Тајни надзор и снимање комуникације без обзира на облик и техничка средства, преко којих се обавља или надзор електронске или друге адресе;
- Тајни надзор и снимање комуникације на јавним местима и местима којима је приступ ограничен или у просторијама;
- Статистички електронски надзор комуникације и информационих система у циљу прибављања података о комуникацији или локацији коришћене мобилне терминалне опреме;
- Рачунарско претраживање већ обрађених личних и других података и њихово упоређивање са подацима који су прикупљени у претходне три поменуте посебне мере.⁶⁰

⁵⁹. Чл. 5 Закон о безбедносно-информативној агенцији, *Сл гласник РС*, бр.42/2002,111/2009, 65/2014-одлука УС, 66/2014 и 36/2018

⁶⁰ *Ibid.*

8.1.3. Начела на којима се заснима надзор Безбедносно-информативне агенције

Надзор над радом Безбедносно-информативне агенције, као и осталих служби безбедности заснива се на одређеним начелима. Начела на којима се заснива надзор Безбедносно-информативне агенције су:

- Подређености и одговорности служби безбедности изабраним властима, Републике Србије;
- Дужности носилаца надзора над радом служби безбедности да обавештавају – јавност о резултатима надзора;
- Обавезе служби безбедности да информишу јавност о извршавању својих – задатака, у складу са законом;
- Политичке, идеолошке и интересне неутралности служби безбедности;
- Професионалне одговорности и оперативне самосталности припадника служби – безбедности у извршавању добијених задатака и одговорности руководиоца служби за рад служби.

IX НАДЗОР НАД РАДОМ СЛУЖБЕ БЕЗБЕДНОСТИ

Народна скупштина остварује надзор над радом Безбедносно-информативне агенције и осталих служби безбедности непосредно и посредством својих одбора, пре свега Одбора за контролу служби безбедности, између осталог и кроз разматрање и усвајање периодичних извештаја о раду Безбедносно-информативне агенције. У складу са законским прописима, директор Безбедносно-информативне агенције, најмање једном у току редовног заседања Народне скупштине, подноси Одбору Извештај о раду Безбедносно-информативне агенције, који укључује и извештај о стању безбедности Републике Србије, али то чини и по потреби или на захтев Одбора.⁶¹

Народна скупштина обавља надзор над радом служби безбедности непосредно и преко надлежног одбора Народне скупштине.

Одбор нарочито:

- Надзире уставност и законитост рада служби безбедности;

⁶¹Љ. Стајић, *Основи система безбедности са основама истраживања безбедносних појава*, Нови Сад, 2011, стр. 323-324.

- Надзире усклађеност рада служби безбедности са стратегијом националне безбедности, стратегијом одбране и безбедносно-обавештајном политиком Републике Србије;
- Надзире поштовање политичке, идеолошке и интересне неутралности у раду служби безбедности;
- Надзире законитост примене посебних поступака и мера за тајно прикупљање података;
- Надзире законитост трошења буџетских и других средстава за рад;
- Разматра и усваја извештаје о раду служби безбедности;
- Разматра предлоге закона, других прописа и општих аката из надлежности служби безбедности;
- Покреће иницијативе и подноси предлоге закона из надлежности служби;
- Разматра предлоге, петиције и представке грађана који су упућени Народној скупштини у вези са радом служби безбедности и предлаже мере за њихово решавање и о томе обавештава подносиоца;
- Утврђује чињенице о уоченим незаконитостима или неправилностима у раду служби и њихових припадника и о томе доноси закључке;
- Извештава Народну скупштину о својим закључцима и предлозима.⁶²

Законодавство Републике Србије предвиђа такође и парламентарни надзор над радом служби безбедности. Парламент има овлашћење да надзире рад, даје смернице и усмерава активности служби безбедности. Ово обезбеђује транспарентност и одговорност у њиховом деловању.

Судски органи такође врше надзор над радом служби безбедности, самим тим се јавља и судски надзор. Судови обезбеђују да се сва поступања служби безбедности одвијају у складу са законом и поштују људска права. Уколико дође до прекорачења овлашћења или злоупотребе, судови могу интервенисати и предузети одговарајуће мере.

⁶² Чл. 16 Закона о основама уређења служби безбедности Републике Србије, *Службени гласник РС*, бр. 116/2007 и 72/2012

Поред напред наведеног, Република Србија је успоставила и независна тела за контролу рада служби безбедности, као што су Повереник за информације од јавног значаја и Заштитник грађана. Ова тела пружају могућност грађанима да поднесу жалбе, прате рад служби безбедности и обезбеђују поштовање закона и људских права.

X УРЕЂЕЊЕ РАДА СЛУЖБИ НАЦИОНАЛНЕ БЕЗБЕДНОСТИ

Усмеравање и усклађивање рада служби безбедности врши се преко:

1. Савета за националну безбедност;
2. Бироа за координацију

10.1. Савета за националну безбедност

Савет за националну безбедност формиран је 2007 године Законом о основама - уређења служби безбедности Републике Србије, као тело за разматрање питања од значаја за националну безбедност и усмеравање рада служби безбедности.

За оперативно усклађивање рада служби безбедности основан је Биро за координацију, а Канцеларија Савета, као стручна служба Владе одређена је да пружа стручну и административно-техничку подршку раду Савета и Бироа. Сам рад служби безбедности је под демократском цивилном контролом Народне скупштине, председника Републике, Владе, Савета за националну безбедност, других државних органа и јавности, у складу са Законом.

Савет се, према члану 5. Закона, стара о националној безбедности тако што:

- Разматра питања из области одбране, унутрашњих послова и рада служби безбедности;
- Разматра међусобну сарадњу органа надлежних за одбрану, органа надлежних за унутрашње послове и служби безбедности и њихову сарадњу с другим надлежним државним органима, као и сарадњу са органима и службама безбедности страних држава и међународних организација;

- Предлаже надлежним државним органима мере за унапређење националне безбедности;
- Разматра предлоге за унапређење националне безбедности које му упућују органи надлежни за одбрану, органи надлежни за унутрашње послове, службе безбедности и други надлежни државни органи;
- Разматра питања из делокруга органа државне управе, аутономних покрајина, општина, градова и града Београда која су значајна за националну безбедност;
- Разматра и друга питања која су значајна за националну безбедност.⁶³

Савет безбедности се стара о усаглашеној примени прописа и стандарда за заштиту података о личности, као и других прописа којима се штите људска права која могу да буду угрожена разменом информација или другим оперативним радњама.

10.2. Биро за координацију

Биро за координацију оперативно усклађује рад служби безбедности и извршава закључке Савета о питањима из своје надлежности.

Биро за координацију посебно:

- Утврђује задатке који се извршавају оперативним усклађивањем делатности служби безбедности и служби безбедности и других државних органа и с тим у вези координира њихове активности;
- Утврђује начин оперативног усклађивања у појединим случајевима;
- Оснива мешовите радне групе за оперативне задатке који се извршавају оперативним усклађивањем делатности и утврђује њихове задатке;
- Анализира резултате оперативног усклађивања и о томе по потреби извештава Савет, а најмање једном у шест месеци.⁶⁴

⁶³ Чл 5 Закона о основама уређења служби безбедности Републике Србије, Службени гласник РС, бр. 116/2007 и 72/2012

⁶⁴ *Ibid.*

Рад Бироа за координацију се уређује Пословником Савета. Што се тиче састава бира, Биро за координацију чине директори служби безбедности и секретар Савета. У раду Бироа за координацију могу по позиву да учествују и:

- Представници Министарства спољних послова;
- Директор полиције и начелници управа полиције;
- Републички јавни тужилац;
- Директор Управе царина;
- Руководиоци других државних органа, организација и институција.⁶⁵

XI ОВЛАШЋЕЊА БЕЗБЕДНОСНО-ИНФОРМАТИВНЕ АГЕНЦИЈЕ

Приликом рада Безбедносно-информативне агенције, разликују се овлашћења која Безбедносно-информативна агенција има, а која су одређења на основу закона, и то:

- *Овлашћења на основу Закона о полицији;*
- *Овлашћења на основу Законика о кривичном поступку.*

11.1. Овлашћења на безбедносно-информативне агенције на основу на основу закона о полицији

Безбедносно-информативна агенција (БИА), није део полиције, већ је посебан државни орган који обавља функцију прикупљања, анализе и размене обавештајних података у циљу заштите националне безбедности. Што се тиче самих овлашћења безбедносно-информативне агенције на основу закона о полицији а у складу са одредбом члана 12. Закона о Безбедносно информативној агенцији:

“Припадници Агенције ангажовани на пословима откривања, праћења, документовања, спречавања, сузбијања и пресецања делатности организација и лица усмерених на вршење организованог криминала и кривичних дела са елементом

⁶⁵ Чл 11 Закона о основама уређења служби безбедности Републике Србије, *Службени гласник РС*, бр. 116/2007 и 72/2012

инострани, тероризма и најтежих облика кривичних дела против човечности и међународног права и против Уставом утврђеног уређења и безбедности Републике, примењују овлашћења утврђена законом и другим прописима које примењују овлашћена службена лица и радници на одређеним дужностима министарства надлежног за унутрашње послове, у складу са прописима о унутрашњим пословима. У складу са одредбама Закона о полицији, само припадници Агенције са статусом овлашћених службених лица и припадници на одређеним дужностима ангажовани на наведеним пословима, имају одређена полицијска овлашћења у смислу спречавања потенцијалних претњи, која су регулисана Законом о полицији⁶⁶.

11.2. Овлашћења на безбедносно-информативне агенције на основу Закона о кривичном поступку (ЗКП)

Према одредбама чл. 161. до 187. Законика о кривичном поступку којим су уређене посебне доказне радње у погледу учиниоца кривичних дела организованог криминала, корупције и других посебно тешких кривичних дела, међу којима су и дела из надлежности Агенције (кривична дела против Уставног уређења и безбедности, кривична дела против човечности и међународног права, укључујући и тероризам и финансирање тероризма), између осталих државних органа и организација, прописано је и овлашћење Агенције да, изузетно, на основу претходне писане и образложене наредбе судије за претходни поступак, донете на образложени предлог јавног тужиоца у циљу спречавања, откривања и доказивања ових кривичних дела, под условима и на начин прописан одредбама тог закона, предузме.⁶⁷

XII ВОЈНОБЕЗБЕДНОСНА АГЕНЦИЈА (ВБА)

Војно-безбедносна агенција се налази у саставу Министарства одбране.

⁶⁶ Безбедносно-информативна Агенција, *Информатор о раду Безбедносно-информативне Агенције*, Београд, 2008-2016. године, ажуриран 04.04.2016. године, стр. 32.

⁶⁷*Ibid.*

Надлежна је за безбедносну и контраобавештајну заштиту Министарства одбране и Војске Србије, што обухвата и прикупљање информација које се односе на припрему терористичких напада на ове субјекте. У оквиру безбедносне заштите ВБА врши процену ризика и планира, организује и контролише мере безбедности, примењује и контролише мере заштите тајности, врши безбедносне провере и издаје безбедносне сертификате, и врши послове из области индустријске безбедности, безбедности информационих система, рачунарских мрежа и криптозаштите.

У оквиру контраобавештајне заштите, служба ВБА открива, прати и онемогућава обавештајно деловање, субверзивне и друге активности страних држава, организација, група или лица, унутрашњи и међународни тероризам, екстремизам и друге облике организованог насиља, који су усмерени против Министарства одбране и Војске Србије.⁶⁸

У оквиру безбедносне заштите Министарства одбране и Војске Србије, послови које ВБА обавља су:

- Безбедносна заштита снага, објеката, средстава и активности;
- Безбедносна заштита тајних података;
- Персонална безбедност (безбедносна провера лица и издавање безбедносних сертификата за лица којима је приступ тајним подацима потребан ради обављања функције или радних дужности у ВБА и ВОА);
- Индустријска безбедност;
- Безбеднос на заштита информационо-телекомуникационих система и крипто заштите;
- Безбедносна заштита других субјеката система одбране;
- Остали послови и задаци безбедносне заштите.⁶⁹

У оквиру контраобавештајне заштите, Војнобезбедносна агенција:

⁶⁸ Б. Лечић, *Европски модели организације и надлежности службе безбедности у сузбијању тероризма*, Нови Сад, 2014, стр. 317.

⁶⁹ Чл 6. став 1 Закона о Војнобезбедносној агенцији и Војнообавештајној агенцији, *Службени гласник Републике Србије*, бр.88/2009,55/2012-одлука УС и 17/2013

1. Открива, прати и онемогућава обавештајно деловање, субверзивне и друге активности страних држава, страних организација, група или лица усмерених против Министарства одбране и Војске Србије;
2. Открива, прати и онемогућава унутрашњи и међународни тероризам, екстремизам и друге облике организованог насиља усмерених против Министарства одбране и Војске Србије;
3. Открива, истражује и прикупља доказе за кривична дела против уставног уређења и безбедности Републике Србије, кривична дела против човечности и других добара заштићених међународним правом, кривична дела организованог криминала, кривично дело праће новца, као и кривична дела корупције (злоупотреба службеног положаја, трговина утицајем, примање мита и давање мита) и ако нису резултат деловања организоване криминалне групе, унутар Министарства Одбране и Војске Србије;
4. Открива, истражује и прикупља доказе за кривична дела којима се угрожавају тајни подаци и кривична дела против безбедности рачунарских података, прописана Кривичним закоником, законом којим се уређује тајност података, као и другим законима када су наведена кривична дела усмерена против Министарства одбране и Војске Србије
5. Прикупља, анализира, обрађује и процењује контраобавештајне податке из своје надлежности;⁷⁰
6. Обавља и друге контраобавештајне послове и задатке.

Поред послова из става 1 и 2 члана 6. Закона о ВБА и ВОА, Војнобезбедносна агенција:

1. Планира, организује и спроводи унутрашњу контролу припадника ВБА;
2. Планира школовање и организује специјалистичке курсеве и центре за обуку својих припадника, врши научна истраживања, формира архиве и објављује сопствена издања;
3. Сарађује и размењује податке са службама, организацијама и институцијама које се баве пословима безбедности, као и са безбедносним службама других земаља;
4. Обрађује, проверава, сређује, процењује и штити прикупљене податке и информације од неовлашћеног откривања, давања, мењања, коришћења, губитка или уништавања;

⁷⁰ Чл 6. став 1 Закона о Војнобезбедносној агенцији и Војнообавештајној агенцији, *Службени гласник Републике Србије*“, бр.88/2009,55/2012-одлука УС и 17/2013

5. Обезбеђује и штити своје снаге, припаднике и објекте од противправних радњи и претњи;
6. Штити опрему и средства која користи у раду од неовлашћеног приступа;
7. Обавља безбедносну проверу кандидата за пријем у радни однос у Министарству одбране и на службу у Војску Србије;
8. Планира опремање и врши набавку ствари за своје потребе;
9. Обавља и друге послове из своје надлежности.⁷¹

ВБА је овлашћена да у оквиру своје надлежности тајно прикупља податке применом посебних поступака и мера када се подаци не могу прикупити на други начин или је њихово прикупљање у вези са несразмерним ризиком по живот и здравље људи и имовину односно са несразмерним трошковима.

ВБА прикупљање података применом посебних поступака и мера врши превасходно у превентивне сврхе, односно са циљем да се предупредe претње које су усмерене према Министарству одбране и Војсци Србије. У случају да постоји могућност избора између више посебних поступака и мера, примениће се мера којом се мање задире у уставом зајамчена људска права и слободе.

ХИИ ВОЈНООБАВЕШТАЈНА АГЕНЦИЈА (ВОА)

Војнообавештајна агенција (ВОА) представља обавештајну службу Војске Србије која се налази у саставу Министарства одбране. Њен главни задатак је да прикупља, анализира, процењује и доставља податке и информације о потенцијалним и реалним опасностима, активностима и плановима или намерама страних држава и њихових оружаних снага, међународних и страних организација, групе и појединаца које су усмерене против Министарства одбране, Војске Србије, суверенитета, територијалног интегритета и одбране Републике Србије.

⁷¹ Чл 6 став 3 Закона о Војнобезбедносној агенцији и Војнообавештајној агенцији, *Службени гласник Републике Србије*, бр.88/2009,55/2012-одлука УС и 17/2013

У обављању послова из своје надлежности ВОА је самостална, политички, идеолошки и интересно неутрална.

Директор руководи радом ВОА и за свој рад одговара Министру одбране. Заменик директора за свој рад одговара директору ВОА. Директора и заменика директора поставља и разрешава председник Републике, указом на предлог министра одбране, ако се ради о професионалном војном лицу, односно Влада на предлог министра одбране у складу са законом којим се уређује положај државних службеника.⁷²

Операције су организациона јединица ВОА надлежна за руковођење, планирање, организовање и координацију обавештајних послова, у складу са надлежностима прописаним Законом о Војнобезбедносној агенцији и Војнообавештајној агенцији.

Подршка је организациона јединица ВОА надлежна за кадровску, финансијску и логистичку подршку неопходну за ефикасно извршавање свих послова и задатака ВОА, као и усавршавање кадра за потребе ВОА и система одбране.

XIV ПАРАЛЕЛА ИЗМЕЂУ СЛУЖБИ БЕЗБЕДНОСТИ СФРЈ И ДАНАС

У свету брзог технолошког развоја и промена у глобалном политичком пејзажу питање улоге и деловање тајних служби безбедности постаје све комплекснији. Поглед на историјски контекст открива драматичне промене у приступу и методама обавештајних агенција. Док су некада доминирале конвенционалне методе шпијунаже и политичке контроле, данашње тајне службе суочавају се с новим изазовима попут сајбер претњи, тероризма и глобалних безбедносних проблема.

Кроз овај рад објашњене су службе безбедности бивше Југославије и данашње Србије, са циљем да се направи паралела између тајних служби прошлости и савремених, пружајући увид у еволуцију њихових улога и техника, као и импликације које ове промене имају на глобалну безбедност и друштво.

Постављањем кључних питања о ефикасности, етичким аспектима и транспарентности рада тајних служби, сам циљ је био расветлити комплексност њихове улоге у данашњем свету.

⁷² <https://www.mod.gov.rs/cir/4335/vojnoobavestajna-agencija-4335>, преузето 22.11.2023.

Иако је тешко направити директну паралелу између тајних служби данас и оних из прошлости, постоје неки општи аспекти које можемо узети у обзир:

1. Технолошки напредак
2. Глобална безбедност
3. Транспарентност и права грађана
4. Политика и геополитички односи

У бившој Социјалистичкој Федеративној Републици Југославији (СФРЈ), службе државне безбедности имале су кључну улогу у очувању режима и надзору над друштвом.

Према законодавству СФРЈ, ове службе су биле осмишљене као инструменти заштите државне сигурности, често под снажним утицајем политичких структура. Закони који су регулисали рад служби државне безбедности у СФРЈ били су усмерени ка одржавању унутрашњег реда и стабилности, као и заштити државних интереса. Основне карактеристике таквог законодавства укључивале су строгу контролу информација, права и слобода грађана, с нагласком на одржавању политичке стабилности. Такође су имале овлашћења да прате, прикупљају информације и делују против свих елемената који су сматрани претњом социјалистичком уређењу. Закони су често омогућавали да ове службе делују са широким дискреционим правом, уз минималну контролу од стране независних тела.

Један од кључних елемената законодавства био је и карактер поверљивости. Информације које су службе прикупљале и анализирале често су биле означене као државна тајна, чиме се отежавало јавно сазнање о њиховим активностима. Ове одредбе о тајности пратиле су висок степен централизације моћи у режиму.

Упркос намерама да се очува државна безбедност, такво законодавство је често било предмет критика из различитих извора, посебно у вези с кршењем људских права и политичким репресијама.

Крајем осамдесетих година, у контексту све већих политичких и економских изазова, јављале су се тенденције за реформама, које су касније добиле на значају током распада СФРЈ и стварања нових држава.

У СФРЈ, законодавство је формирало оквир за деловање служби државне безбедности које су често оперисале у тајности, са минималном спољном контролом. Такав приступ, иако је можда био у складу с тадашњим политичким контекстом, често је резултирао злоупотребама овлашћења, кршењем људских права и политичком репресијом.

За разлику од осталих социјалистичких држава, бивше републике СФРЈ су од социјализма, али и од транзиције у демократију и тржишну привреду, побегле прихватајући национализам, који их је увео у серију оружаних сукоба.⁷³ То је наметнуло и додатну, ратну улогу службама безбедности, што им и није био велики проблем, јер су још у другој Југославији стекле моћ и знање за насилно управљање кризом.

Реформа безбедносно-обавештајних служби представља један од главних приоритета у трансформацији ауторитарних држава у демократске државе. Разлог је тај што су у аутократским режимима службе безбедности представљале један од главних стубова њиховог опстанка. Већина њихових функција и ресурса, како контраобавештајних и безбедносних, тако и обавештајних, била је у служби гушења и ограничавања опозиције власти, а не заштите националних интереса и вођења спољне политике засноване на што веродостојнијим и благовременијим информацијама и проценама служби безбедности.

За те потребе, службе безбедности развиле су читав дијапазон механизма и алата, од неограниченог тајног прикупљања података о личности прислушкивањем и захваљујући разуђеној мрежи сарадника, преко мешања у приватни и пословни живот сплеткама и подметачинама, притварања и осуђивања на вишегодишње казне затвора, слања у психијатријске болнице, па чак до политичких убиства стварних, умишљених или измишљених припадника политичке опозиције.

Опсег примењених репресивних метода служби безбедности зависио је, пре свега, од тога у којој мери је режим био аутократски.

Санкције које су Уједињене нације увеле Србији 1992. године наметнуле су и други додатни важан задатак службама – заобилажење економских санкција у циљу прибављања ресурса важних за минимално функционисање државе. Како су ови

⁷³ М. Хаџић, *Контексти реформе сектора безбедности Републике Србије*, Београд, стр. 5.

ресурси били добављани шверцерским каналима, то је утицало на успостављање чврстих веза (организованог) криминала, безбедносног апарата и политичке елите.⁷⁴

Тема поређења законодавства о службама државне безбедности из Социјалистичке Федеративне Републике Југославије (СФРЈ) и савременог периода представља приказ еволуције приступа и вредности у области националне безбедности. Законодавство СФРЈ, конципирано у време социјалистичког уређења, карактерисало је деловање служби државне безбедности у тајности, са минималном спољном контролом. Овај приступ често је резултирао злоупотребама и кршењем људских права.

Данас, у многим државама, законодавство тежи ка постизању равнотеже између очувања државне безбедности и заштите грађанских слобода. Транспарентност, одговорност и заштита људских права постали су кључни принципи који обликују законодавство. Савремено друштво захтева више надзора над радом служби, уз јасне механизме одговорности и поштовање права појединаца

⁷⁴ М. Хацић, *Различитост привидно истог*, Београд, 2005 стр. 27.

XV УПОРЕДНО САГЛЕДАВАЊЕ ПРАВНОГ РЕЖИМА СЛУЖБИ БЕЗБЕДНОСТИ СФРЈ И СЛУЖБИ БЕЗБЕДНОСТИ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

Правни режим служби безбедности у Социјалистичкој Федеративној Републици Југославији и Републици Србији представља значајну тачку анализе у контексту политичке, друштвене и правне еволуције. Разматрање ових система омогућава нам да разумемо трансформацију од социјалистичког ауторитаризма до демократије у Републици Србији, уз нагласак на заштиту људских права и транспарентности у раду безбедносних агенција.

Служба државне безбедности (СДС) у Социјалистичкој Федеративној Републици Југославији, имала је кључну улогу у одржавању политичке стабилности у социјалистичком систему. Ова агенција била је позната по широким овлашћењима која су често била усмерена против политичких дисидената и непријатеља режима. Практиковала је прислушкивање, цензуру, и била је инструмент политичке репресије.

Распадом СФРЈ-а, Србија је суочена са потребом да преобликује свој безбедносни систем. Служба државне безбедности (СДБ) је прошла кроз трансформацију, након чега је настала Безбедносно-информативна агенција (БИА). Овај процес пратио је транзицију ка демократији, уз нагласак на заштити уставних вредности и људских права.

У социјалистичкој Југославији, СДС је често кршила људска права у политичке сврхе. Супротно томе, у савременој Републици Србији, постоји наглашенија заштита људских права, а Безбедносно-информативна агенција, има задатак да делује у складу са уставом и међународним стандардима. Ово укључује забрану тортуре, незаконито хапшење и поштовање права на приватност.

Један од кључних аспеката демократске транзиције у Републици Србији био је нагласак на транспарентности и одговорности безбедносних агенција. Парламентарни надзор, јавна одговорност и већа транспарентност у раду Безбедносно-информативне агенције, доприносе стварању демократског оквира који спречава злоупотребу овлашћења у политичке сврхе. Док је СДС имала централизовану улогу у Социјалистичкој Федеративној Републици Југославији, Безбедносно-информативна агенција у савременој Србији има одговорност за регионалну безбедност. Такође је сарадња са

другим безбедносним агенцијама у региону постала кључна, посебно у контексту борбе против организованог криминала, тероризма и других претњи.

Анализом правног режима служби безбедности у Социјалистичкој Федеративној Републици Југославији и Републици Србији постаје очигледно да трансформација ових система одражава општи процес промена. У социјалистичком периоду Југославије, СДС је била средство политичке контроле, често злоупотребљавајући своја овлашћења у политичке сврхе, док је савремена Безбедносно-информативна агенција, усмерена ка заштити устава, људских права и националне безбедности. Ова трансформација сведочи о сазревању друштва и свести о важности демократских вредности.

Наглашена заштита људских права у савременој Србији, укључујући забрану тортуре и поштовање права на приватност, представља кључну промену у приступу безбедности. Транспарентност и одговорност постали су основни принципи, супротно тајновитости и неодговорности у социјалистичком периоду. Додатно, усмеравање Безбедносно-информативне агенције ка регионалној сарадњи и борби против савремених безбедносних изазова, попут тероризма, јасно указује на прилагођавање новим потребама савременог друштва.

На основу анализе служби безбедности некада и сада можемо закључити да правни режим служби безбедности у Републици Србији одражава трајну тежњу ка демократским вредностима, поштовању људских права, транспарентности и одговорности. Ова еволуција представља позитиван корак ка изградњи модерног, демократског друштва, које се суочава с изазовима безбедности на свеобухватан и одговоран начин.

Република Србија, као суверена демократска држава, тежи да усклади рад безбедносних агенција са демократским вредностима, транспарентношћу и поштовањем људских права, представљајући пример еволуције друштва ка слободнијем и одговорнијем политичком систему, за разлику од правног режима тада.

XVI ЗАКЉУЧАК

„Обавештајне и безбедносне агенције једине су надлежне и овлашћене да примењују тајне методе и средства ради откривања носилаца тајних припрема и делатности који у наредном периоду прете да наруше систем безбедности државе. У том правцу би требало да делују све обавештајне и безбедносне службе, које применом метода и средстава треба правовремено да открију индикаторе који упућују на могућност појаве свих облика угрожавања безбедности државе. Обавештајне службе, своја сазнања на време треба да достављају политичким структурама државе како би њен систем безбедности правовремено испољио активност на превентивним, репресивним а у случају потребе и борбеним активностима на спречавању угрожавања безбедности државе и њених грађана.”⁷⁵

За време Социјалистичке Федеративне Републике Југославије (СФРЈ), службе безбедности имале су значајну улогу у одржавању политичке стабилности под једнопартијским режимом. Овлашћења ових служби била су често широко дефинисана, а транспарентност и одговорност биле су недовољне. Током тог периода, политички непријатељи често су били мета праћења, притиска и репресије, а кршење људских права било је уобичајено. Након распада Југославије, нове државе које су настале прешле су на демократски модел власти.

Законодавство које регулише рад данашњих служби безбедности усмерено је на очување националне сигурности уз истовремено поштовање основних права грађана. Овлашћења су прецизније дефинисана, а институције су подвргнуте строгој правној контроли.

Данашњи правни оквири постављају границе овлашћења служби безбедности, уз активно учешће независних тела и судова у контроли њиховог рада. Транспарентност, одговорност и поштовање људских права постали су кључне вредности, одражавајући ангажман у изградњи праведнијег и демократскијег друштва. Међународни стандарди, укључујући Европску конвенцију о људским правима, постављају додатне смернице које обликују правне норме у овој области.

⁷⁵ Р. Гафиновић, *Улога обавештајних служби у изградњи безбедносне функције државе*, Београд, стр. 71.

Имајући у виду напред наведено, са сигурношћу се може рећи да се промене у законодавству некадашњих служби безбедности и данас, огледају у преласку од ауторитарног модела ка демократском, где се тежи одржавању равнотеже између националне безбедности и појединачних слобода. Тежња ка демократији и поштовању људских права кључна је карактеристика данашњег правног оквира служби безбедности у овом региону.

Истраживање еволуције тајних служби од прошлости па до данас, и детаљна анализа пружила нам је дубљи увид у промене које су се десиле у њиховим улогама, методама и изазовима. Ова анализа је открила да су технолошки напредак и глобални догађаји трансформисали традиционалне праксе обавештајних агенција. Док су некада службе биле усмерене на унутрашње претње и политичке противнике, данашње тајне службе се суочавају са сајбер претњама, тероризмом и другим глобалним изазовима. Осим тога, постало је јасно да транспарентност, одговорност и поштовање људских права постају све важнији аспекти у раду тајних служби.

Упркос разликама, и тада и сада, кључно питање остаје како правилно регулисати рад служби безбедности како би се очувала безбедност државе, истовремено штитећи темељна права и слободе грађана. Овакав приступ указује на еволуцију друштва према демократским вредностима и поштовању људских права, али и на сталну потребу за прилагођавањем законодавства како би се одговорило на нове изазове савременог доба.

Безбедност је као кисеоник. Не мислимо о њему све до тренутка када почне да недостаје. Као шећер у води, не види се, али се осети!⁷⁶

⁷⁶ Ц. Нај, *Како разумевати међународне односи*, Београд, 2006. стр. 172.

ХVII ПОПИС КОРИШЋЕНЕ ЛИТЕРАТУРЕ

1. Гађиновић Радослав, *Улога обавештајних служби у изградњи безбедносне функције државе*, Војно дело 2/2019;
2. Багајић, М. „Основи безбедности“, Криминалистичко-полицијска академија, Београд, 2007;
3. Кековић З., Димитријевић, И. (2017). Системи безбедности са системом безбедности Републике Србије. Београд: Факултет безбедности;
4. Предраг Петровић, Јелена Пејић Николић, *Реформа служби безбедности у Републици Србији у контексту Европских интеграција*, Београд 2017. године;
5. Орхан Драгаш, *Савремена обавештајно-безбеднсна заједница: утопија или реалност*, Рад, Београд, 2009, године;
6. Николић К. (2013). Мач револуције – ОЗНА у Југославији 1944-1946. Београд: ЈП „Службени гласник“;
7. Лоби М. (2006б). Тајне службе Србије 1945-2005. Књига Друга. Београд: Политика НМ и Народна књига;
8. Грубишић Ј., Баричевић И., Селић М., Вилић Д. (1986). Војна безбедност. Београд: Војноиздавачки и новински центар;
9. Марковић Д. (2012). Војнообавештајна служба у Србији. Београд: Медија центар „Одбрана“;
10. Јухас Ј. (2009). Прва деценија Титове Југославије. Институт за мађарску културу у Војводини;
11. Лопушина М. (1997). Убиј ближњег свог - југословенска тајна полиција 1945-1997. Београд: Народна књига Алфа;
12. Станишић Ј., Симатовић Ф (2016). Служба државне безбедности Републике Србије и њена интеракција са министарствима унутрашњих послова у ентитетима под контролом Срба 1990-1995. Београд: Уи историја;
13. Милошевић М. (2007). Организација безбедносно-обавештајног система ФНРЈ (1946–1966). Безбедност, бр. 3/2007. Министарство унутрашњих послова Републике Србије;
14. Милошевић М. (2009). Шпијунажа и контрашпијунажа 1804-2004. Одбрана, специјални прилог бр. 41/2009. Београд: Медија центар „Одбрана“;

15. Мирослав Хаџић, "Контексти реформе сектора безбедности Републике Србије," у Годишњак реформе сектора безбедностиу Србији, уред. Мирослав Хаџић, Предраг Петровић и Соња Стојановић (Београд);
16. Мирослав Хаџић, Различитост привидно истог, Београд, 2005, [хтп://www.безбедност.орг/уpload/доцумент/хади_2005_разлиитост_привидно_истог.пдф](http://www.безбедност.орг/уpload/доцумент/хади_2005_разлиитост_привидно_истог.пдф);
17. Стајић Љубомир, *Основи система безбедности*, Нови Сад, Правни факултет, 2011. година;
18. З. Д. Симић, *Наука о безбедности*, Београд, 2001. година;
19. Џозеф Нај, *Како разумевати међународне односе*, Стубови културе, Београд, 2006. година;
20. Лечић Бориша (2014), *Европски модели организације и надлежности службе безбедности у сузбијању тероризма*, Правни факултет, Нови Сад;
21. Безбедносно-информативна Агенција, *Информатор о раду Безбедносно-информативне Агенције*, Београд, 2008-2016.године;
22. Стајић, Љ., *Основи система безбедности са основама истраживања безбедносних појава*, Правни факултет, Нови Сад, 2011.године;
23. Безбедносно- информативна агенцијаа, *Информатор о раду*, Београд, 2008-2020. године;
24. М. Петровић у сарадњи са М. Прицом, *Посебно управно право са међународним управним правом, треће измењено и допуњено издање*, Ниш, 2014. Година;
25. Вељковић В., *Основи безбедности, Висока школа струковних студија за криминалистику и безбедност у Нишу*, Ниш, 2010. година;
26. Гађиновић Радослав, *Улога обавештајних служби у изградњи безбедносне функције државе*, Војно дело 2/2019. године;
27. Предраг Петровић, Јелена Пејић Николић, *Реформа служби безбедности у Републици Србији у конктексту вропских интеграција*, Београд 2017. године;
28. Орхан Драгаш, *Савремена обавештајно-безбедносна заједница: утопија или реалност*, Рад, Београд;
29. Петровић Милан, Прица Милош (2020), *Посебно управно право са међународним управним правом*, Ниш: Правни факултет, Универзитета у Нишу;
30. Benveniste, E. La vocabulaire des institutions indoeuropeennes, Paris, 1969;
31. Cook, W. W. What Is the Police Power? Columbia Law Review, 5/1907;
32. Grimm, J. Grimm, W. Deutsches Worterbuch. Verlag von S. Hirzel, Leipzig, 1854.

33. Legarre, S. The Historical Background of the Police Power. *Journal of Constitutional Law*, 3/2007.
34. Edmunds, T. *Security sector reform in transforming societies: Croatia, Serbia and Montenegro*. Manchester: Manchester University Press, 2007.
35. Petrović, P. (2014). The Security Information Agency. In: Petrović, P. (ed.). *Integrity Assessment of Security Sector in Serbia*, Belgrade: Belgrade Centre for Security Policy.

ПОПИС ОСТАЛЕ ИСТРАЖИВАЧКЕ ГРАЂЕ

Приступ интернет порталима

1. <https://bezbednost.org/publikacija/bezbednosno-obavestajne-sluzbe-republike-srbije-2000-2008-2/>
2. <https://www.mod.gov.rs/cir/4335/vojnoobavestajna-agencija-4335>
3. <https://istorija.info/ozna-sve-doza>
4. <https://dusanstamenkovic.com/2022/06/28/ozna-sve-doza/>

Законски текстови

1. Закон о Војнобезбедносној агенцији и Војнообавештајној агенцији, („Службени гласник Републике Србије“, бр.88/2009, 55/2012-одлука УС и 17/2013);
2. Закон о основама уређења служби безбедности Републике Србије, („Сл. Гласник РС“, бр. 116/2007 и 72/2012);
3. Закон о безбедносно-информативној агенцији, („Сл гласник РС, бр.42/2002, 111/2009, 65/2014- одлука УС, 66/2014 и 36/2018);
4. Закона о основама система државне безбедности (Објављен у "Сл. листу СФРЈ", бр. 15/84, 42/90 и 15/2000).

САЖЕТАК И КЉУЧНЕ РЕЧИ

Службе безбедности представљају кључне организације чији је задатак заштита безбедности и интереса државе и грађана. Оне се баве прикупљањем и анализом информација, шпијунажом, контрашпијунажом, борбом против тероризма и криминала, као и заштитом тајни и осетљивих података.

Рад служби безбедности је подложен демократским контролама и поштовању људских права, а њихов успешан рад захтева сарадњу са грађанским друштвом и другим сегментима друштва. Службе безбедности су неопходан стуб савременог друштва, чији рад има дубок и широк утицај на општу безбедност и добробит свих његових чланова.

Услед комплексности изазова пред којима се налазе, тимови служби безбедности требају остати усклађени са технолошким напретком и променама у безбедносном окружењу.

Службе безбедности у контексту законодавства истичу неопходност поштовања и примењивања правних норми и стандарда у извршавању њихових задатака. У својим активностима, службе безбедности морају строго поштовати принципе правне државе, људских права и основних слобода.

Законодавни оквир им поставља границе и обавезе у циљу заштите грађана и њихових права. Закони и прописи регулишу како се обављају прикупљање, обрада и коришћење информација, како се примењују мере безбедности, и како се обавља сарадња са другим институцијама и државама. Оне имају законску одговорност да раде у складу са постојећим правним нормама и стандардима.

Кроз примену и поштовање законодавства, оне не само што обављају своје задатке ефикасно, већ и осигуравају заштиту права и слобода грађана,

Кључне речи: СФРЈ, законодавство, службе државне безбедности, репресије, одговорност, државна безбедност, права грађана.

SUMMARY AND KEYWORDS

THE POSITION OF SECURITY SERVICES ACCORDING TO THE LEGISLATION OF THE SFRY

Security services are key organizations whose task is to protect the security and interests of the state and its citizens. They engage in the collection and analysis of information, espionage, counterintelligence, combating terrorism and crime, as well as the protection of secrets and sensitive data.

The work of security services is subject to democratic controls and respect for human rights, and their successful operation requires collaboration with civil society and other segments of society. Security services are an essential pillar of modern society, and their work has a profound and wide-ranging impact on the overall security and well-being of all its members.

Due to the complexity of the challenges they face, security service teams need to remain aligned with technological advances and changes in the security environment.

Security services, in the context of legislation, emphasize the necessity of respecting and applying legal norms and standards in the execution of their tasks. In their activities, security services must strictly adhere to the principles of the rule of law, human rights, and fundamental freedoms.

The legislative framework sets limits and obligations to protect citizens and their rights. Laws and regulations regulate how information is collected, processed, and used, how security measures are applied, and how collaboration with other institutions and countries is conducted. They have a legal responsibility to work in accordance with existing legal norms and standards.

Through the application and respect for legislation, they not only perform their tasks efficiently but also ensure the protection of the rights and freedoms of citizens.

Keywords: SFRY, legislation, state security services, repression, responsibility, national security, citizens' rights

БИОГРАФИЈА СТУДЕНТА

Анђела Димитријевић рођена је 02.03.1998. године у Сурдулици. Основно образовање стекла је у Основној школи „Јован Јовановић Змај“ у Сурдулици, а након тога уписала средњу школу „Никола Тесла“ у Сурдулици, где је стекла стручно образовање у звање Техничар за безбедност саобраћаја.

Правни Факултет у Приштини, са седиштем у Косовској Митровици, високошколске јединице у Врању уписала је 2017. године и на истом дипломирала 29. новембра 2021. године. Мастер академске студије права уписала је 2022/2023 на Правном факултету у Универзитета у Нишу.

Уписана је у именик адвокатских приправника Адвокатске коморе у Нишу 24.01.2022. године, а приправнички стаж обавља у адвокатској канцеларији Тање Минчић Марковић у Нишу.

**ИЗЈАВА О ИСТОВЕТНОСТИ ШТАМПАНОГ И ЕЛЕКТРОНСКОГ ОБЛИКА
МАСТЕР РАДА**

Име и презиме аутора мастер рада: Анђела Димитријевић

Наслов мастер рада: „Положај служби безбедности према законодавству
Социјалистичке Федеративне Републике Југославије“

Ментор: Проф. др. Милош Прица

Изјављујем да је електронски облик мастер рада у pdf формату истоветан штампаном облику, који сам предала Правном факултету Универзитета у Нишу.

У Нишу, _____

Потпис аутора _____

ИЗЈАВА О АУТОРСТВУ И ОДОБРАВАЊУ ОБЈАВЉИВАЊА МАСТЕР РАДА

Изјављујем да је мастер рад, под насловом: „Положај служби безбедности према законодавству Социјалистичке Федеративне Републике Југославије“, пријављен и одбрањен на Правном факултету Универзитета у Нишу:

- резултат сопственог истраживачког рада;
- да овај мастер рад у целини, нити у деловима, нисам пријављивала на другим факултетима, нити универзитетима;
- да нисам повредила ауторска права, нити злоупотребила интелектуалну својину других лица.

Дозвољавам да се овај мастер рад чува у библиотеци и објави на сајту Правног факултета Универзитета у Нишу, са подацима о датуму одбране и комисији пред којом је рад брањен.

Аутор мастер рада: Анђела Димитријевић

У Нишу, _____

Потпис аутора _____